

Grandpierre Attila

A hosszú távú fenntarthatóság középszintű elmélete 1. rész

Az életközpontú közgazdaságtan döntérendszerének megalapozása

The Middle-Range Theory of Long-Term Sustainability Part 1

Laying the Foundations for a Decision Framework for Life-Centred Economics

Összefoglalás

A fenntarthatatlanság alapvető oka az emberről, az életről és a világról kialakult gondolkodás-
módunk gyökeres megalapozatlansága, a nagy kérdések szőnyeg alá söprése. Amíg ezt a gon-
dolkodásmódot fenntartjuk, addig a fenntarthatatlanság is fennmarad. Az élet tudományának
felfedezése, alapelveinek közérthető megfogalmazása, az anyag, a lélek és az értelem átfogó,
életelvű tudományának megszületése mindannyiunk számára elérhetővé teszi az egyoldalú,
anyagelvű gondolkodásmódról az átfogó, életelvű gondolkodásmódra áttérést. A társadal-
mi döntéseket és embervoltunk talajvesztését jelenleg irányító közgazdaságtan kisiklott voltát
és a természetpusztítást gondolkodásunk átfogóan megalapozottá tétele alapján tudjuk
rendbe hozni. Gondolkodásunk megalapozásához, a valóságnak megfelelővé válásához
a valóság végső alapját, a folyamatosan változó valóság működési elvét kell tisztázzuk. Mind-
annyian, saját egészségünk, jólétünk és boldogságunk érdekében, rá vagyunk utalva arra,
hogy valóságfelfogó-képességünket és gondolkodásunkat gyökerében rendbe hozzuk.
Tanulmányunk első részében megfogalmazzuk az új, fenntartható közgazdaságtan alapelvét,
legfontosabb szempontját és jelezzük alkalmazhatóságát.

GRANDPIERRE ATTILA, a fizikai tudományok (csillagászat) kandidátusa, kutatási
elnök, Budapest Centre for Long-Term Sustainability (grandp@iif.hu).

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: A10, B10, I10, I31, P10

Kulcsszavak: fenntartható közgazdaságtan, kozmikus alapelvek, alapvető döntérendszer, egyetemes értékek, életvezetés, társadalomtudomány

Summary

The root cause of unsustainability is the fundamental unsustainability of our thinking about people, life and the world, the sweeping under the carpet of the big questions. As long as we maintain this mindset, unsustainability will continue. The discovery of the science of life, the formulation of its fundamental principle, the birth of a comprehensive, life-principled science of matter, soul and intellect makes it possible for all of us to move from a one-sided, materialistic mindset to a comprehensive, life-principled mindset. The loss of ground of our thinking about human nature, the derailment of the economics that currently guides social decisions and the destruction of nature can be remedied by a comprehensive grounding of our thinking. To ground our thinking, to bring it into line with reality, we need to clarify the ultimate basis of reality, the operating principle of an ever-changing reality. Each of us, for our own health, well-being and happiness, is reliant on getting our reality perception and our way of thinking right at its root. In the first part of our study, we will set out the basic principle of the new sustainable economics, articulate its key aspects and indicate its applicability.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: A10, B10, I10, I31, P10

Keywords: sustainable economics, fundamental cosmic principles, basic decision making system, universal values, life management, social science

A fenntartható jövő nem csupán a növekedés kevésbé anyag- és energiaigényes mivolta, hanem gondolkodásunk átalakítása, a gazdasági növekedés új alapokra helyezése révén érhető el. (BCALS 2021)

*A közgazdaságtannak nem reformációra, hanem kopernikuszi forradalomra van szüksége.
Steve Keen, School of Social and Behavioural Sciences, Kingston University London
(Andrew Simms 2017)*

*Csakis egy mindent átfogó igazságkeresés hozhatja meg az emberiség boldogulását. (Comenius Ámos János:
Nagy oktatástan, 1657/1953)*

*NINCS MÁS GAZDAGSÁG, CSAK AZ ÉLET.
Az élet, beleértve a szeretet, az öröm és a csodálat minden erejét.
Az az ország a leggazdagabb, amelyik a legtöbb nemes és boldog emberi lényt táplálja;
az az ember a leggazdagabb, aki saját életének funkcióit a legteljesebbre fejlesztve
a legszélesebb körű segítő befolyással bír mások életére,
mind személyesen, mind pedig a vagyona révén. (Ruskin 1860/1921, 116)*

A FENNTARTHATÓ KÖZGAZDASÁGTANHOZ SZÜKSÉGES ÁTFOGÓ
GONDOLKODÁSMÓD MEGALAPOZÁSA

Ernst F. Schumacher „A kicsi szép. Egy közgazdaságtan, mintha az ember is számítana” című könyvnek „A közgazdaságtan szerepe” című fejezetét így vezeti be: „A közgazdaságtannak központi szerepe van a modern világ tevékenységeinek alakításában annyiban, hogy meghatározza „a gazdaságosság” és „a gazdaságtalanság” ismérveit, márpedig nincs még egy ismérrendszer, amely nagyobb hatást gyakorolna az egyének és csoportok, valamint a kormányzatok cselekedeteire. Következésképpen azt gondolhatnánk, hogy a közgazdászokhoz kell fordulnunk tanácsért az ügyben, hogyan győzhetjük le a veszélyeket és a nehézségeket, amelyekkel a modern világ szembe találja magát, és miként hozhatunk olyan gazdasági intézkedéseket, amelyek megőrzik a békét és a maradandóságot” (Schumacher, 1991:39). Schumacherhez hasonlóan Christian Felber is megállapította „A közjó gazdasága” című könyvében, „Adam Smith óta az egyéni érdeket a közjó fölé helyezik” (Felber, 2020:28). Schumacher így folytatja: „A közgazdaságtan ítélete rendkívül töredékes ítélet. *Az összes szempont közül, amelyet a való életben tekintetbe kell venni és össze kell vetni, mielőtt még döntést hozhatnánk egy kérdésben, a közgazdaságtan egyetlenegy ragad ki - vajon egy vállalkozás hoz-e pénzületi hasznot azoknak, akik befognak vagy sem?*” (uo., 42; kiemelés: G. A.). A fenntarthatóság a mai, rendkívül töredékes, a kevesek egyéni érdekét szolgáló döntések helyett az ember, a társadalom és a természeti környezet átfogó jólétét helyezi döntéshozatali rendszerünk középpontjába. Hogyan fogalmazzuk meg a hosszú távon fenntartható közgazdaságtan irányelvét és az irányelve alkalmazásának fő színtereit? Erre a kérdésre keressük a választ tanulmányunk első részében.

Az átfogó tudomány kopernikuszi fordulata új távlatokat nyitott a fenntartható közgazdaságtan előtt

A Természet három alapelvének felfedezése: az anyagelv, az életelv és az értelemelv

Tanulmányunk annak a második kopernikuszi fordulatot jelentő tudományos felfedezésnek köszönhető, amely újra felismerte a Természet-magyarázat leghatékonyabb eszközeit, a természettörvényeket egybefoglaló és irányító alapelveket, amelyek gondolkodásmodunk fejlesztése előtt eddig nem sejtetten mély és átfogó távlatokat nyitnak, elérhetővé teszik az élet és az egyetemes emberi természet megértését, közérthetően és matematikai alakban is megfogalmazta az élet összes egyetemes természettörvényét magában foglaló és irányító energetikai alapelvét, a Bauer-elvet, ebből matematikailag levezette az anyagcsere, a szaporodás, a növekedés, az ingerlékenység, az összes alapvető életjelenség egyenletét, a lehető legegyszerűbben, rendszerezetten, egységesen számot adva a tapasztalati jelenségekről (Bauer, 1935, 1967), összhangba hozta a fizika magyarázati rendszerével, matematikai formalizmusával és az élőlények viselkedésének célszerűségével (Grandpierre, 2007; Grandpierre, 2012; Grandpierre–Kafatos, 2012, 2013, Grandpierre et al., 2022), és kiterjesztette az élőlények viselkedésének természeti hajtóerőire, a biológiai motivációk mindkét fajtájára, a természetes érzésekre és gondolatokra; ennek alapján megfogalmazta a Természet három alapelvét, az anyagelvet, az életelvet és az értelemelvet, és kimutatta, hogy e három alapelv közül az életelv a Természet végső, mindent magában foglaló alapelve (Grandpierre, 2022a), s amelynek kopernikuszi fordulatot hozó jelentőségét, tudományos áttörést jelentő potenciálját azt biztosítja, hogy az el-

múlt évtizedekben tucatnyi tudományág – Bauer Ervin elméleti biológiája, a Henderson-féle biocentrikus kozmológia, az antropikus kozmológia, az asztrobiológia, a földi élet eredetére vonatkozó elméleti, kísérleti és tapasztalati kutatások, a Gaia-elmélet, a Héliosz-elmélet, az antropológia és a sejt kutatás különböző ágainak egymástól független, de egybevágó eredményei alapján bebizonyosodott, hogy létezik egy, az egész Világegyetemet átható természettörvény, ami mindig és mindenhol az életnek kedvező feltételek felé tereli a fizikai folyamatokat, a fizikai kozmológiát mintegy alulról, a kvantum-vákuum felől feltöltve az élet számára kedvezően szerveződő, rendkívüli komplexitású és kifinomultságú információval (Grandpierre, 2022a:173-232). Ez pedig azt jelenti, hogy az életelv létének elfogadása visszautasíthatatlanná vált. Újra kell gondolnunk mindent. Éppen eddigi gondolkodásunk vonatkoztatási alapját, a tucatnyi tudomány egybeesése által tudományosan megcáfolt materialista szemléletet kell felváltanunk az anyagelvet és értelemelvet is magában foglaló életelvre vonatkozó, lételméleti szinten teljeskörű, életelvű gondolkodásmóddal. A Világegyetem, minden létező egységes egésze él és – a maga módján – érez. Még az általunk élettelennek nevezett tárgyak is csak makroszkopikusan cselekvésképtelenek, mert mikroszkopikusan az élet szerveződését elősegítő cselekvőképességgel bírnak, vagyis élnek és – a maguk módján – éreznek.

Az anyagelv a fizika egészét magában foglaló és irányító alapelv, a legkisebb hatás elve. A legkisebb hatás elve az átfogó tudomány szerint a fizika alapelvének tekinthető, mert magában foglalja a fizika összes alapvető törvényét, és meghatározza a fizikai változások legalapvetőbb irányát. A legkisebb hatás elve, francia és angol megfogalmazásában *a legkisebb cselekvés elve*, a fizikai testek makroszkopikus cselekvésképtelenségét fejezi ki. Ez közérthető, hiszen megfelel mindennapi tapasztalatainknak: a fizikai testek azok, amelyek nem tudnak maguktól mozogni. Az elemi részecskék a kvantumfizikai határozatlanság keretében cselekvésképesek, s a fentiek szerint cselekvésképségüket az élet számára kedvező feltételek kialakításának megfelelően használják fel. A legkisebb hatás elve a folyamatok kezdeti és végállapota között energia- és időráfordítás tekintetében *a leggazdaságosabb folyamatot választja ki*.

A Bauer-elv általánosabb változata, a legnagyobb hatás elve, és legáltalánosabb alakja, az életelv meghatározza az élet irányelvét

A Bauer-elv az élet alapelvének tekinthető, mert a biológiai összes alapvető egyenlete levezethető belőle (Bauer 1967, Grandpierre, Müller és Elek 2022). A Bauer-elv kimondja: „Az élő, és csakis az élő rendszerek szabad energiátartalmukat mozgósítva folyamatosan a fizika és a kémia törvényei által az adott külső körülmények között megkövetelt egyensúly ellen dolgoznak” (Bauer 1967, 51; Grandpierre, Müller és Elek 2022, 104). Azt fejezi ki, hogy minden élőlény minden pillanatban minden energiáját mozgósítja az élet javára. Az egy felemelő, a természettörvényeknél mélyebb és azokat irányító természettörvény. A Bauer-elv az életenergia folyamatos mozgósításának és az életenergia feltöltésére fordításának alapelve; más szóval, a halált jelentő fizikai egyensúlytól való, energiában kifejezett lehető legnagyobb távolság alapelve. Mivel az ember szabad akaratú és egyetemes hatókörű értelme azt is lehetővé teszi, hogy ne mozgósítsa az életenergiát, és azt is, hogy ne az élet javára fordítsa, az ember esetében a Bauer-elv így fogalmazható meg: *csak akkor és csak annyira élünk, amikor és amennyire mozgósítjuk életenergiáink teljes készletét az élet javára.*

Az a tény, hogy az élőlények viselkedése jellegzetesen eltér az élettelen testek legkisebb ellenállás mentén gördülő viselkedésétől, szintén megfelel mindennapi tapasztalatainknak. „Az élőlénynek saját akarata vagy saját elméje van; kitarítóan dolgozik olyan irányvonalak mentén, amelyek nem a legkisebb ellenállás útjai, egy olyan eredmény felé, amelyet nem ér el azonnal” (Thomson, 1920). A legkisebb hatás elvét a célszerűség figyelembevételével kiterjesztve és a Bauer-elvvel egyeztetve eljutunk a legnagyobb hatás elvéhez, amely nemcsak az életenergia, hanem egyúttal az életidő maximalizálására is irányul. A legnagyobb hatás elve az életidővel és az életenergiával gazdálkodás természetadta irányelve. Az életelv pedig a legnagyobb hatás elvének továbbfejlesztése a biológiai mozgatóerőkre, a természetes érzésekre és a természetes gondolatokra kiterjesztésével. Az életelv a test, a lélek és a szellem szerves egységét létrehozó, fenntartó és előrelendítő, természetadta irányelve, az anyagelv, a lélekelv és az értelemelv összhangjának alapelve. Az életelv az élet összes természettörvényét magában foglaló és irányító alapelv, amely folyamatosan arra ösztönzi az élőlényeket, hogy minél mélyebben, minél teljesebben és tökéletesebben éljék az életüket, ennek érdekében mozgósítsák minden fizikai, lelki és szellemi képességeiket és energiájukat. Az életelv az élet testi-lelki-szellemi felemelésére irányul a valóság mindhárom mélységi szintjén (jelenség-törvény-alapelv), az élet mind a hét kozmikus szintjén, a sejtek szintjétől az egyénen, a családon, a nemzeten, az emberiségen és a földi élővilágon át egészen az Élő Világegyetemig. Ezt a megfogalmazást tekinthetjük az életelv meghatározásának (Grandpierre, 2022a).

Az életelv nem azt mondja meg, hogy mi az, ami van, hanem azt, hogy mi az, ami „kell”, amit folyamatosan létre kell hoznunk ahhoz, hogy összhangban éljünk természetadta emberi természetünkkel, a földi élővilággal és az élő Világegyetemmel. Az életelv magában foglalja az élet természetadta, végső célját, azt a végső célt, amelyből az élet összes többi célja ered, s amelyet az élet összes többi célja szolgál. Az életelv alapján határozhatjuk meg az élet természetéhez tartozó céljainkat.

Az értelemelv az élet javát szolgáló logikus gondolkodás alapelve

A lélek alapelvének felfogását nevezi a köznyelv lelkiismeretnek, az értelem alapelvének felfogását logikus gondolkodásnak. A logika törvényei egyetemesek, mindig és mindenhol érvényesek, a helytálló következtetések természettörvényei. Gyenge pontjuk, hogy a helytálló következtetésekhez helytálló kiindulóponton van szükség. A logikus gondolkodás akkor szolgálja az élet javát, ha az élet végső céljának szolgálatába szegődik. Az anyagelv a cselekvésképtelen tárgyak viselkedésének alapelve, a lélekelv a lelkiismeret alapelve, az értelemelv a valóság egészét irányító életelvnek megfelelő logikus gondolkodás alapelve.

Az anyagelv a Természet oksági rendjében a kozmikus élet fő célját szolgálja

Az átfogó tudomány valóságmagyarázati rendszere rendkívül egyszerű és átfogó, mindössze két lépésben tárja fel a valóság három szintjét. Ezek a következők: (1) a külső érzékszerveinkkel felfogható jelenségvilág, (2) az együttérző-képességünkkel, intuíciónkkal és értelmi képességünkkel felfogható, a jelenségvilágot irányító természettörvények világa, és (3) az intuíciónkkal és értelmünkkel felfogható, a természettörvényeket magában foglaló és irányító három alapelv világa. Mindhárom alapelv az életelvből ered. Az életelv adja a végső célt, az értelemelv a végső célhoz szükséges többi célt és eszközt, és az anyagelv biztosítja a cél leggazdaságosabb végrehajtását. Az anyagelv, a fizika legkisebb hatás elve biztosítja, hogy a lehető legkönnyeb-

ben és leggazdaságosabban hajlítsuk be a kisujjunkat; a biológiai célt csak ki kell tűznünk és el kell határoznunk, és az eredmény csodamód, egycsapásra, mintegy parancsszóra valóra válik. Ugyanez áll fenn a gazdasági életben, ahol a cél például az adott évben a lehető legtöbb és legjobb híd megépítése; a hídépítő vállalat akkor tudja az adott évben a legjobb eredményt elérni, a legtöbb hidat felépíteni, ha minden hidat a leggazdaságosabban épít fel. A legkisebb hatás elve a legnagyobb hatás elvének a fizikai világban valóra váltásának eszköze, hiszen a legnagyobb hatás eléréséhez minden egyes konkrét, 3+1 dimenziós térbeli viszonyokra átváltott célt a legkisebb energia- és időráfordítással kell megvalósítani. Nemcsak az anyagelv, a legnagyobb hatás elve is gazdálkodási irányelv. *Az anyagelv a legnagyobb hatás elvének eszményi segédeszköze.* A fizika alapelve biológia eredetű.

A legnagyobb hatás elve a leghosszabb és az életenergiában leggazdagabb élet elve. Maga a legnagyobb hatás elve az életelv eszményi eszköze, hiszen a leghosszabb és életenergiában leggazdagabb élet az életelv célját, a legboldogabb, legértelmesebb, legteljesebb élet átélését és valóra váltását szolgálja.

Az élet természete és értékrendje

A lélek a bennünket is átható kozmikus életelv – amely számunkra az életöszön – felfogóközpontja, az életelv révén pedig hajtóereje és irányítóje. *Az értelem az élet természetéhez tartozik. Természetadta feladata, hogy a lélek eszményi segédeszközeként szolgáljon.* Az élet a lélek, az értelem és a test világában zajlik. Az élet egyetemes, természetes értékrendjében az életelv irányultsága, az élet fő vagy végső célja az elsődleges. *Egyetemes alapértékrendünkben az első érték az érzés világa, a második érték az értelem világa, harmadik az anyagi világ.* E három egyetemes alapérték ebben a sorrendben alkotja három tapasztalatfajtánk értékrendjét. Három alapvető tapasztalatfajtánk az érzések, a gondolatok és a külvilág felfogása. Mivel cselekvéseinket döntéseink váltják ki, s döntéseinket érzéseink és gondolataink alapján hozzuk meg, *életünk abból áll, hogy érzéseink és gondolataink alapján irányítjuk életünket.* „Fejben dől el minden” – tartja a közkeletű mondás. Az élet-irányítás megfelelő voltában kulcsszerepet játszik, hogy tapasztalatfajtánk tudatos értékelése megfelelő-e az élet cselekvő logikájának, amelyben az érzésvilág értéke az első, az értelem világa ennek eszköze, és ezek hivatottak irányítani testi viselkedésünket az anyagi világban. *Az élet értékrendjében legmélyebb, természetes, az életelv végső célját felfogó érzéseink állnak az első, legigazabb, természetes, az életelv végső célját szolgáló gondolataink a második, és az életelv végső célját szolgáló legjobb cselekedeteink a harmadik helyen. Az élet természetét az élet végső célját kijelölő életelv határozza meg.* Röviden, az élet értékrendjének három egyetemes alapértéke: 1. Természetes érzések, 2. természetes gondolatok, 3. legjobb cselekedetek. Ha jót akarunk, akkor jó célt kell kitűznünk; s mivel velünk született módon élőlények vagyunk, ha meg akarunk felelni önmagunknak, azaz, ha jót akarunk magunknak, akkor az élet értékrendjének megfelelően kell meghozzunk döntéseinket. Bármilyen magától értetődő is ez, ki kell emeljünk, mert a mai közgazdaságtan értékrendjében az anyagi jólét áll a csúcson, és a társadalom szintjén a legtöbb tevékenység ezt az anyagi célt szolgálja. Ez pedig, bár az anyagi jólét önmagában véve jó cél, abban az esetben, ha javítja az életet, de a többi, még fontosabb cél rovására előtérbe állítva nemcsak fordított, hanem gyökeresen megcsonkított értékrendet jelent, hiszen a lelki és szellemi jólét ebből a gondolkodásmódból ki van rekesztve. S mivel éppen ezek hivatottak érzéseink, gondolataink és tevékenységünk irányítására, *a mai közgazdaságtan értékrendje az emberi életvezetésben talajvesztésre vezet.*

Az ember egyetemes, természetadta természete: az egyetemes együttérző-képesség és az egyetemes hatókörű értelmi képesség

„A tudománytörténészek sokszor felhívják a figyelmünket, hogy egy adott időszakban az azonos tudományterület tudósai általában ugyanazokkal az alapfeltevésekkel dolgoznak saját tudományágukon belül. Ez alól a társadalomtudományok művelői sem kivételek; az emberi természet adott korszakban elfogadott értelmezésére támaszkodnak” – írja Daniel Kahneman, a Nobel-díjas közgazdász (Kahneman, 2013). „Mi, közgazdászok önként vállalt vakságunkban szándékosan nem látjuk meg, hogy melyek az emberi cselekedetek legfontosabb hajtóerői” (Sedláček, 2012:24). „Ez a kifejezés [homo oeconomicus] arra a racionális egyénre utal, aki szigorúan egoista motivációktól vezérelve maximalizálja a saját hasznát” (uo. 30). Nemrég Rutger Bregman „Emberiség: Mégis jobbak lennénk, mint hittük?” című könyvében kimutatta, hogy „a pszichológia, a biológia, a régészet, az antropológia, a szociológia és a történelem legújabb eredményeinek ismeretében kénytelenek vagyunk szembenézni a ténnyel, hogy az emberiség évezredekén keresztül téves önkép alapján próbált tájékozódni a világban...ez a könyv bemutatja azokat a bizonyítékokat, amelyek alátámasztják, hogy...az ember eredendően jó, barátságos lény. Hogy ennek épp az ellenkezőjét hitték el velünk, súlyos következményekkel járt” (Bregman, 2020).

Az ember nemcsak az őt körülvevő természeti környezetbe ágyazottsága, hanem természetadta, egyetemes emberi természetéhez tartozó belső, természetes hajtóerői, természetadta érzései és gondolatai révén is a Természet átfogó oksági rendszerébe van ágyazva. Az ember alapvető természete az, hogy élőlény, és ezen belül értelmes lény – legalábbis képességszinten; csak hogy szabad akarata révén ezzel a két alapvető képességgel éppúgy képes élni, mint visszaélni. Az emberi élet természetadta feladata, hogy éljünk ezzel a két képességgel, és teljesítsük ki őket. *Mindannyian személyesen és a legalapvetőbbben érdekeltek vagyunk abban, hogy önmagunk és minden élőlény élőlény voltával együttérezzünk, és együttérző képességünket a lehető legmagasabb szintre emeljük emberré, boldog és teljes emberré válásunk érdekében.* Hasonlóan alapvető, életfontosságú érdekünk, hogy értelmi képességeinket kiteljesítsük teljes emberré, lényegében teljes értelemmel bíró emberré válásunk érdekében. Tegyük hozzá: Az ember az egyetlen lény, aki testileg nem specializálódott, nem nőtt hozzá a környezetéhez – de lelke legmélyén az ember is hozzá van nőve szülőföldjéhez. Olyannyira, hogy még a mai, elidegenedett világban is képes minden ellenkező irányú hatás dacára érvényre jutni.

Az ember testére ható fizikai erőket az anyagelv, lelkének természetadta hajtóerőit az élelelvől fakadó természetes érzések alapelve, a lélekelv, tudatának természetadta hajtóerőit az élelelvől fakadó természetes gondolatok alapelve, az értelemelv biztosítja. Ennek a három egyetemes, mindig és mindenhol érvényes alapelvnek az egysége, az anyagelvet is magában foglaló kozmikus élelelv biztosítja testi viselkedésünk, lelki és szellemi motivációink összhangját, egészségét, test, lélek és szellem szerves egységét – amennyiben betartjuk azokat a természettörvényeket irányító kozmikus alapelveket, amelyek szervezetünk, idegrendszerünk működési elvei.

Az élelelv a Mindenség életösztone. A Mindenség minden létező egységes egésze. S mivel az élelelv minden létezőt áthat, bennünket is. Egyetemes hatókörű lelke és értelme révén az élelelv az ember képes a legteljesebben felfogni. *Lelkünk és tudatunk számára az élelelv, a Mindenség életösztone a saját életösztonunk, amihez elvileg korlátlan hozzáférést kaptunk.* Ez a kozmikus élelelv közös minden emberben és minden élőlényben. Önazonosságunk legmélyén azonosak

vagyunk egymással. Az életelv kozmikus hatóköre révén vagyunk képesek átélni más emberek, más élőlények érzéseit. A Mindenség örök alapelveihez és természettörvényeihez tartoznak a belőlük fakadó örökérvényű és örökértékű érzések és gondolatok. *Minél közelebb kerülünk ehhez az örökérvényű és örökértékű érzés-és gondolatvilághoz, annál teljesebb az önmegfelelés- érzésünk és a boldogságunk.* A bennünket összekötő azonos, legmélyebb indítatások sokkal lényegesebbek életünk valódi fő célja számára, mint azok a különbségeink, amelyekből szűkebb látókörben ellentétek fakadnak. Ennek tudatosítása rendkívüli mértékben elősegíti kölcsönösen előnyös együttműködésünk előtérbe kerülését az emberiséget megosztó szempontokhoz képest. *Az átfogó gondolkodásmód megeremti a társadalmi közmegegyezés alapját.*

Az emberi cselekvés természetadta fő célja a természetes érzések kiteljesítése, a valódi, lényünk legmélyét átható boldogság, és a természetes gondolatok kiteljesítése, a természeti valóság végső alapjainak értelmi felfogása, a kozmikus alapelvek egységének megértése. Az ember természetadta irányítóközpontja az emberi természet. Az emberi élet természetadta célja, hogy megfeleljünk emberi természetünknek. Az ember sajátja, hogy egyetemes lény, benne a lélekkel és az értelemmel egyetemes hatókörű. S mivel a társadalom emberekből áll, természetadta fő célja, hogy elősegítse egyetemes emberi természetünk kiteljesítését. Az emberi élet természetadta, hosszú távú fő célja a lelki és szellemi kiteljesedés alapján átélt és valóra váltott teljes, értékes és értelmes élet.

„Az emberi személyiség nem érthető meg az ember igénye nélkül, hogy feleletet kapjon létezésének alapkérdéseire, és felfedezhesse azokat a normákat, amelyek szerint élnie kell” – írja Erich Fromm „Az önmagáért való ember” című könyvében (Fromm, 1998:16).

Világnézetünk a szellemi idegrendszerünk, összhangba kell kerüljön idegrendszerünk működési elvével, az életelvel

Minden élőlény, minden faj arra törekszik, hogy minél tökéletesebben megfeleljen saját természetének. Az élet négy milliárd éves fejlődéstörténete során ebben a törekvésben a legtöbb faj teljes sikerrel járt. Ezt a teljes sikert az tette lehetővé, hogy mindannyian ösztönös lények, megfelelték minden élőlény alapvető hajtóerejének, az egyetemes életelvnek és az erre szervesen ráépülő egyedi sajátosságainak. Az ember egyedi sajátja azonban éppen az, hogy értelmi képessége egyetemes hatókörű, olyan nyelvet alkotott, ami mindent a világon képes fogalmilag megközelíteni és megragadni. Ez a lényegi többlet azonban képes lényegi hiányná válni, ha az értelem nem akar megfelelni az életelvnek, ha nem akarja megérteni, mire ösztönzi az életelv.

Szervezetünk, minden szervünk, minden sejtünk működését az életelv irányítja. Idegrendszerünk alapfeladata, hogy összehangolja viselkedésünket környezetünk és az életelv jeleinek felfogásával. Gondolkodásunk alapfeladata, hogy a világ minden jelenségét megalapozottan értelmezze és értékelje, megalapozott döntéseket hozzon, hogy létrehozza a belső és külső valóságnak megfelelő viselkedést. A világ egységes értelmezését és értékelését világnézetnek nevezzük. Gondolkodásunkat érzéseink, elfogadott értékeink és ismereteink, az ismert összefüggések alapján irányítjuk. *Gondolkodásunk akkor felel meg alapfeladatának, ha összhangban áll idegrendszerünk természetadta alapfeladatával. Világnézetünk a szellemi idegrendszerünk. Az életelv az élet végső céljára, az élet felemelésére és tökéletesítésére irányul, s így az élet végső céljának megfelelő célok kiválasztásának természettörvényének tekinthetjük.*

Az életelv irányítja a kozmikus élet alapvető szerveződési szintjeit a Világegyetemtől Gaián, az emberiségen, a nemzetén, a családon és az egyénen át a sejtekig. Az emberi élet 3x3x7 szintere

A kozmikus élet szerveződése ebben az élő egészben kiterjed a legkisebb részeitől a legnagyobb egységekig, a sejtektől az egyénen, a családon, a nemzetén, az emberiségen, Gaián át a nagy egészig, az Élő Világegyetemig. *Ahogy a Világegyetem, szervezetiünk és sejjeink „működését”, életét az életelv irányítja, úgy a nemzet életének szerveződését, a társadalmat is az életelv hivatott irányítani.* A valóság három szintje, a jelenségek, törvények és alapelvek, a valóság három oldala, az anyag, a lélek és az értelem világa a kozmikus élet hét alapvető szerveződési szintje segítségével válik átfogóvá, egymással összetartozó egységes, élő egészé. A valóság három valóság szint, három valóság-fajta és hét szerveződési szint egységes egésze. *Ez a 3x3x7 szintér jelenti az átfogó boldogság alapvető szintereit.* Az élet minden területén az életelv az irányadó. *Valódi boldogságunkhoz mindegyik lényeges.* Például, a felmérések szerint, ha már nincsenek alapvető anyagi gondjaink, a jó családi légkörbe fektetett szellemi erőfeszítések hússzor jobban segítik elő a boldogságot, mintha ugyanazt az időt naponta anyagi jólétünk tovább növelésére fordítanánk (Swinford, 2013).

A kozmikus élet nézőpontja új megközelítést tesz szükségessé az élet minden színterén Gondolkodásunk jelenlegi magyarázó eszközei az általunk felismert összefüggések. Ha ezek mellett a kozmikus alapelvek, s köztük a Mindenség működési elve is bekerül magyarázati eszközeink közé, gondolkodásunk mélysége, hatóköre és értelmi ereje rendkívüli mértékben megnő. *A három kozmikus alapelv mindig és mindenhol érvényes, kultúra és kor-független, minden emberre és minden kultúrára vonatkozik. A három alapelv egységét biztosító kozmikus életelv megértése révén felülemelkedhetünk a korszakelmen, beidegződött előítéleteinken, az emberiséget megosztó, kicsinyes szempontokon, és visszatárlhatunk a kozmikus látásmódhoz. Képessé válhatunk arra, hogy a kozmikus élet, az örökké élő Természet szemével tekintsünk önmagunkra, tetteinkre és a mai világra.* Ez az új nézőpont az, ami új megközelítést tesz szükségessé az élet minden színterén, beleértve a fenntarthatóságot, a természet- és társadalomtudományokat, a filozófiát és a közgazdaságtant, az emberképünket és az önmagunkról alkotott képünket.

Az élet alapvetően döntéshozatali, irányítási és gazdálkodási feladat

Az élet nagy kérdései: Mi az élet? Miért vagyunk itt, és milyen életet kell élnünk? Hogyan éljünk, és milyen társadalmat hozunk létre? - évezredek óta megalapozatlanok és megválaszolatlanok maradtak. Márpedig ezek az alapkérdések azok, amelyek alapján meg kell hoznunk életünk legnagyobb döntéseit. *Minden más döntésünk ezektől a nagy döntésektől függ.* A régi görögök még tudták, hogy az alapelvek adnak magyarázatot az élet nagy kérdéseire, de már nem tudták, melyek ezek az alapelvek. Az élet alapkérdései évezredek óta a szőnyeg alá vannak söpörve. *Korunkban jutott el a tudomány az ókori görögök által keresett, de meg nem talált alapelvekig.* Korunkban jött el az idő az élet nagy kérdéseinek megválaszolására, arra, hogy nagy döntéseinket önállóan és megalapozottan tudjuk meghozni. Ezeknek a nagy kérdéseknek a megértésével és helytálló megválaszolási képességével válik képessé az ember arra, hogy tisztázza az élet és az értelem természetét, az emberi természet egyetemes, természetadta alapját, a Világegyetem természetét, az ember és a társadalom helyét a Világegyetemben. *Az emberiség életében a hosszú távú fenntarthatóságról való döntés a legnagyobb döntés.* Átállítva fejünkben a váltókat életünk mind a hét fő színterén elindíthatjuk a ránk bízott

világrész hosszú távon fenntarthatóvá, boldog, értelmes és teljes életet élővé tételét. Az emberi élet természetadta, egyetemes, végső célja: a boldog, értelmes és teljes élet

Az emberi életnek létezik természetadta, egyetemes, végső célja: a boldog, értelmes és teljes élet. Olyan régóta élünk töredékes, egyoldalú és felszínes életet, hogy mindennapjainkban már nem is érezzük át, mennyire hiányzik életünkéből a legmélyebb énünknek, az élet teljességének megfelelés, ennek a világcsodának az átélése és a hozzá igazodás. De, ahogy a pszichológia kimutatta (pl. Marinoff, 2023), a belső motivációk sokkal hatékonyabbak a külsőknél, például a pénznél. Ha valódi belső motivációink mellé állunk, gondoskodhatunk az élet javáról, teljes boldogságunkról. Nincs nagyobb erő a Földön, mint az igazi élet akarata, az a törekvés, hogy megfeleljünk saját valódi természetünknek, hogy felfogjuk, megértsük az élet, a világ, a valóság egészét, s hogy joggal mondhassuk, nem éltünk hiába.

Ezt a természetadta értékrendet tudatosítva biztosíthatjuk a testi, lelki és szellemi épségben eltöltött, boldog, értelmes és teljes életet és a hosszú távú fenntarthatóságot. *S mivel az emberi élet természetadta módon közösségi természetű, és közösségi életünk több szintű – család, nemzet, emberiség, földi élővilág és Világegyetem – természetadta életfeladatunk, hogy ezeket egyéni tetteinkkel ne károsítsuk, hanem jobbbá, szebbé, teljesebbé tegyük annál, mintha nem is éltünk volna.*

A Természet gigantikus ok-okozati hálóját, a kölcsönhatásokat a természettörvények, a természettörvényeket alapelvek irányítják. Az élet, a törvényerejű természetes érzések kozmikus ok-okozati hálója az embert is áthatja. Emberi természetünk révén be vagyunk ágyazva a Világegyetembe. Az emberi természet természetadta, s ezzel a társadalmi hatásrendszernek hosszú távon összhangba kell jönnie a fenntarthatósághoz.

Egyedi személyiségünk az egyetemes emberi természet alapján épül fel. Erre az egyetemes alapra épülnek rá sajátos élettapasztalataink, a családi és társadalmi hatások, amelyek hozzájárulnak velünk született egyéni jellemünk felfogásának és kifejeződésének változásaihoz. Tudatos lényként azonban rá vagyunk kényszerülve arra, hogy tudatos céljaink kitűzésekor, döntéseink meghozatalakor eredeti, valódi önazonosságunk helyett az önmagunkról alkotott képre támaszkodjunk. Személyiségünk akkor fejlődik egészségesen, ha összhangban marad természetadta emberi természetünkkel és velünk született egyéni képességeinkkel. *A Természet egyetemes alapelvei határozzák meg az élet természetes medrét, az emberi cselekvés alapvető, természetes irányultságát.*

A természeti valóság jelenségeit törvényei, törvényeit alapelvei, alapelveit végső alapelve irányítja. A Természet végső alapelve határozza meg a természeti valóság változásainak fő irányát. *A természeti valóság épségének visszaállítása és hosszú távú fenntartása az ember bolygószerű uralmának korában csak akkor lehetséges, ha az emberi civilizációk irányelve megegyezik a természeti valóság végső alapelveivel.*

Az emberiség nagy korszakváltásait gondolkodásmódunk gyökeres átalakulása idézte elő. A fejlődés az emberi képességek kiteljesítésének folyamataként értelmezendő – érvel a Nobel-díjas közgazdász, Amartya Sen (Sen, 1993; Pataki, 1998). Az alapvető emberi képességek, minden más képességünk alapjai, forrásai, hajtóerői és irányítói az egyetemes emberi együttérzés és egyetemes hatókörű gondolkodás, a valóságban helytálló döntésrendszer, cselekvőképesség és megbirkózó-képesség. Gondolkodásmódunk akkor felel meg a valóságnak, ha átfogóvá válik, hiszen a valóság átfogó. *Gondolkodásmódunk akkor egészséges, ha mindhárom*

tapasztalatfajtánkra, a külvilág felfogására, érzéseink és gondolataink felfogására kiterjed, és ezeket az élethez megfelelően hangolja össze. Valóságfelfogásunk azonban, elsősorban a történelem menetét meghatározó döntések terén gyökeres változásokon ment át. Az életközponitű, átfogó gondolkodásmód elhomályosulása, a racionalitás és az anyagi világ előtérbe kerülése váltotta ki az életheztől eltekintő, racionalisztikusan materialista jellegű gondolkodásmódot, s ezzel az őskorról az ókorra áttérést. Az ókortól a középkorra áttérést a nyugati világban a kereszténység világvallássá válása váltotta ki. A reneszánsz kiemelkedő gondolkodója, Comenius Ámos János a tudományok egységes egészének létrejöttét tartotta a népek felemelkedése számára döntő jelentőségűnek (Comenius, 1657,1953:24). „Csakis egy mindent átfogó igazságkeresés hozhatja meg az emberiség boldogulását” (uo. 23) - vallotta. A kereszténység kozmológiájának megrendülése, a kopernikuszi forradalom indította el a középkort felváltó újkori Descartes-i dualizmust és antropocentrikus gondolkodásmódot, amely a tudományos forradalom hatására egyre inkább materialisztikussá, egyoldalúvá és fenntarthatatlanná vált.

Ahogy Morris Berman megfogalmazta: *A tudományos-ipari forradalom hatására gyökeresen megváltozott a valóságról alkotott felfogásunk*. Egész valóság-érzékelésünk minőségi változáson ment át (Berman, 1988:9), olyannyira, hogy a fizikai világnézet ma is a társadalmi köztudat legalapvetőbb meghatározója. *Az új, fizikai világnézet ismét alapvetően más valóságérzékelést von maga után, a tapasztalat alapvető fajtáinak másféle rangsorolását*. Amíg a görögök előtt a lélek, a görögöknél az értelem állt az értékrend csúcán, addig az új valóságfelfogásban már az anyag, a „külső”, fizikailag mérhető tapasztalati világ számít a tapasztalat egyetlen mérvadó fajtájának. A „belső” érzékelés, gondolataink és ösztönös érzéseink felfogása az új szemléleti keretek között lényegtelené, sőt kiküszöbölendővé vált. Ez pedig ismét gyökeresen megváltoztatta természet-, illetve valóságfelfogásunkat éppúgy, mint az ember és a Világegyetem viszonyával kapcsolatos elképzeléseinket. Bár a descartes-i dualizmus megőrizte a valóság isteni oldalát, különválasztotta az anyagitól és a tudományosan értelmezhetőtől. Ez pedig az évszázadok során egyre inkább arra vezetett, hogy a valóság fogalma elvesztette az élet és az értelem világához fűződő oldalait és értékeit. Ez vezetett az anyagias gondolkodásmód társadalmi uralmához, a boldogság és a jólét mibenlétének felszínes, anyagias értelmezéséhez és értékeléséhez, annak ellenére, hogy az anyagi jólét csak akkor vezet valódi boldogságra, ha a lélek és az értelem felemelkedését és kiteljesedését elősegíti. A felszínes, egyoldalú, materialisztikus érzésvilág meggyengíti az emberi, közösségi együttérzést és a társadalom hajtóerét, és kiszolgáltatja a társadalmat a fenntarthatatlanságnak és a manipulációnak.

A közgazdaságtan az ember céljait és ezek valóra váltásához szükséges eszközöket kijelölő és létrehozásuk leggazdaságosabb módját meghatározó tudomány

A közgazdaságtan alapkérdése megegyezik az élet alapkérdésével

A közgazdaságtan alapkérdése: hogyan éljünk embervoltunknak megfelelő, jó életet? Így fogta fel például Arisztotelész (Farkas, 2022:13). Napjainkban a cseh közgazdász, Tomáš Sedláček ezt így fogalmazta meg: „az a történet, amelyet ősidők óta gazdasági mechanizmusokon keresztül mesélnek nekünk, a mai napig lényegében a «jó életről» szól” (Sedláček, 2012:20). Ez a kérdés megegyezik az élet alapkérdésével. Életünk legdöntőbb kérdése, hogy hogyan döntünk ebben a kérdésben. *Minden más döntésünk ettől a döntő kérdéstől függ, az erre vonatkozó döntésünk szabja meg életvezetésünk irányelvét*. S mivel a közgazdaságtan társadalmi életünk egyik

részére vonatkozik, ezen a téren is az élet ezen döntő kérdésére adott válasz az irányadó, ez szabja meg a közgazdaságtan irányelvét. *Az életvezetés alapvetően irányítási és gazdálkodási feladat: fel kell ismernünk az élet végső célját, meg kell értsük, mit kell tennünk a cél elérése érdekében, és milyen eszközökre van ehhez szükségünk.* Ha ebben a döntő kérdésben jól döntünk, ennek köszönhetünk minden más jót, amire az élethez szükségünk van. *A helyes döntés az élet végső célja felől a legfőbb jó, minden más jó forrása.*

Az életvezetés megalapozása gazdálkodást jelentő feladat - életenergiánkkal, életidőnkkel és képességeinkkel jól kell gazdálkodnunk ahhoz, hogy valóban jó életet élhessünk. A közgazdaságtan számára a legelső és legfontosabb lépés, hogy emberi természetünkről, személyiségünk legdöntőbb rétegéről, végső alapjáról a valóságban hosszú távon helytálló képet alkosson, és ennek alapján tűzze ki célját. Ennek a feladatnak a helytálló megoldására nem szabad sajnálni az időt és az energiát, mert ettől függ minden további lépés. *Ez az a nagy döntés a közgazdaságtanban, ami a minden további döntéshez szükséges gondolkodásmódot meghatározza.*

„A közgazdaságtan (...) alapvetően nem a matematika vagy a pénz kérdése, bár a gazdasági híreket olvasva vagy a tévén az üzleti csatornákat nézve annak tűnhet. Ez az emberi viselkedés kérdése. *A közgazdaságtan végső soron arra kíváncsi, hogy «Hogyan éljük?»*” – ez olvasható Russ Roberts, az *EconTalk* című, heti rendszerességű közgazdasági podcast vezetője, korábban a George Mason Egyetem közgazdászprofesszora „Wild Problems” című könyvének ismertetőjében (Roberts, 2022 - kiemelés: G. A.). S mint fentebb láthattuk, a Bauer-elv továbbfejlesztett változata, az életelv éppen erre az alapkérdésre adja meg a választ.

Az Oxford English Dictionary a *'wisdom'* címszó alatt a bölcsességet a következőképpen határozza meg: „Az élethez és a viselkedéshez kapcsolódó kérdésekben való helyes döntésképesség”. Döntéseink akkor helyesek, ha megfelelnek a valóságnak, ha megfelelnek az emberi természetnek, s ennek alapján választjuk ki a világban céljaink számára legkedvezőbb lehetőségeket. A közgazdaságtan legdöntőbb kérdése döntéseméleti, bölcséleti kérdés. Valóságmegértésre mindenkinek szüksége van. Ez a legalapvetőbb emberi szükséglet. *Tulajdonképpen akkor kezdetünk el igazán emberhez méltó életet élni, ha értjük a valóság működését.*

S ha a közgazdaságtan mai alapelvéből, a legnagyobb boldogság elvéből indulunk ki, de ennek mai felszínes, egyoldalú és egoista értelmezése helyett átfogó, hosszú távú és az alapelvek szintjén teljeskörű megalapozottságra törekszünk, ugyanide jutunk. „A boldogság az egyetlen dolog, ami önmagában jó. A boldogtalanság az egyetlen dolog, ami önmagában rossz. Minden más csak aszerint jó vagy rossz, hogy hajlamos-e boldogságot vagy boldogtalanságot okozni” – írja Jonathan Glover az általa szerkesztett „Utilitarianism and its Critics” (A haszonelvűség és kritikái) című könyv bevezetőjében (Glover, 1990:2). Más szóval, az ember és minden élőlény boldogságra törekvésének az egyetlen oka, hogy az igazi boldogság a végső valósághoz tartozik. *A valódi boldogság a végső valóság életteljességének átélése.*

A közgazdaságtan a döntéshozatal tudománya

A manapság használatos meghatározás szerint a modern közgazdaságtan a döntéshozatal tudománya (Pataki-Takács, 2004:8). A fenntarthatósághoz kellően megalapozott döntésrendszerre van szükség, amelyek hosszú távon, a nemzetek, az emberiség időtávján megfelelnek a valóságnak, a valóság végső irányelvének, az életelvnek. A valóság azonban folyton változik.

Hogyan válhatunk képessé arra, hogy ennyire hosszú távon helytálló döntéseket hozzunk? *Ha azt a természettörvényt, amely mindig és mindenhol az életnek kedvező feltételek felé tereli a fizikai folyamatokat, döntéseink irányelvének tekintjük, és megértjük, hogyan kell ezt a döntési irányelvet helytállóan alkalmazni, akkor mindig az embernek és az élő természetnek kedvező döntéseket tudunk hozni – még a közgazdaságban is.*

A hosszú távon fenntartható fejlődés alapja döntési rendszerünk átfogóvá tétele. *Ezt az átfogó döntési rendszert az anyagi világ, az élet és az értelem tudományát egyaránt magában foglaló átfogó tudomány értelmezési és értékelési rendszere, az átfogó, egészséges világnézet biztosítja* (BC4LS 2021, 3). *Korunkban eljött az idő arra, hogy az egyéni érdekeket szolgáló közgazdaságtan életközpontról közgazdaságtanra, minden alapvető, természetes életközösség javára szolgáló tudományá váljon* (Grandpierre, 2022b).

Az élet önmaga normája. A normális társadalom az, amely megfelel az élet normájának *Az egyetlen valóság, ami önmaga normájául szolgál, az élet – a kozmikus élet. Az élet él és élni akar. Az élet az, ami nemcsak önmagára mond igent, de arra is ösztönöz, amit meg kell tennünk az életünk érdekében. Az egyetemes, kozmikus életev erre ösztönöz minden élőlényt: minden életenergia, minden életidő, minden életképesség mozgósítására és az élet javára, felemelésére, tökéletesítésére fordítására.* A kozmikus élet önmaga irányelve, végső célja, normája. 'Norma' szavunk jelentése az Oxford English Dictionary szerint: 'az elérendő szint'. *A normális élet ennek megfelelően a test, lélek és az értelem elérendő működési szintjén zajló élet.* A normális társadalom a test, lélek és az értelem elérendő működési szintjén zajló életet, az élet természetes medrét biztosító társadalom. *A hosszú távon fenntartható társadalom a test, lélek és az értelem elérendő működési szintjén zajló életet, az élet természetes medrét biztosító társadalom.*

„Az emberi élet — legyen az az egyénnek, a családnak, a társadalomnak vagy az államnak az élete — irányelvekre, szabályokra szorul, szabályokra, amelyek meghatározzák az egyesek magatartását és lehetővé teszik összeműködésüket. Éppen ezen a szabályozott összeműködésen (a renden) épül föl a társadalom és az állam” – írja Egyed István „Közjogi alapismertek” című könyvében (Egyed, 1937:1). Az élet alapelve az, ami lehetővé teszi a társadalom és az állam szabályozott együttműködését azáltal, hogy az egyesek magatartását és összeműködését szabályozza – amíg hallgatunk a „belső hangra”, természetes, jó érzéseinkre és természetes, igaz gondolatainkra. Minden élőlény arra törekszik, hogy jól, s ha ez a jó érzésvilág már hosszabb ideje fennáll, jobban, illetve a lehető legjobban érezze magát. Minél jobb társaságban, minél jobb társadalomban, minél jobb világban élünk, annál jobban érezzük magunkat. *Az ember természetadta törekvése, hogy a lehető legjobb emberek között, a legboldogítóbb közösségben éljen és a lehető legjobban érezze az élet egészét.* Ebben rejlik az emberi cselekvés természetadta, legalapvetőbb, elsődleges oka.

A fogyasztói társadalmakban uralkodó gondolkodásmód ártalmas az egészségre

A természetes gondolkodásmódtól eltérően a fogyasztói társadalmakban ma uralkodó gondolkodásmód a profitnövelésben, a termelés és a fogyasztás növelésében látja a társadalom célját. *A természetadta határokon túli fogyasztásnövelés azonban ártalmas a testi, lelki és szellemi egészségre; következménye az elhízás, a z egészségtelen, pazarló életmód, a felszínes érzésvilág, a civilizációs betegségek, amelyek a vezető halálokok túlnyomó többségét jelentik.* Az egészségtelen célra irányuló gondolkodásmód hosszú távon lelki és szellemi hiánybetegségek elhatalmasodására vezet. A profitnöveléshez szükséges anyagi termelés-növekedés azonban a fogyasztásnövelést elkerülhetetlenné teszi, s így hatalmas gazdasági erők állnak amögött, hogy a fogyasztói életmódot fogjuk fel

boldogítóként. Többek között Tóth Gergely és Szigeti Cecília számításai kimutatták, hogy az 1970-es évektől nem a népességnövekedés a fenntarthatatlanság legfőbb oka, a döntő szerepet a fogyasztás tovább-növekedése játssza (Tóth-Szigeti, 2016). Figyelemreméltó, hogy éppen az élethez szükséges anyagi feltételek elérése után, a fejlett nyugati országokban az 1970-es évektől vált a további anyagi növekedés az egyéni életminőség és a társadalmi jólét lerontójává. A gazdasági okokból kialakított fogyasztói gondolkodásmód egy határon túl már nemcsak rontja az életminőséget, hanem egyre nagyobb terhet rak a társadalom vállára az emberi egészség, munkaképesség, a civilizációs és környezeti ártalmak egyre növekvő költségei miatt, amely egy küszöb felett a társadalmi jólét egyre fokozódó jólét-romlására vezet. *A GDP-növekedésre irányuló társadalmi cél a fejlett nyugati országokban már az 1970-es évek óta csak a vállalatok tulajdonosai számára nyereséges, a társadalom számára gazdaságtalan.*

Az egyéni érdekeket kiszolgáló közgazdaságtan gondolkodásmódja egyoldalú és egy küszöb felett ártalmas a társadalom számára

Ernst F. Schumacher az egyéni érdekeket szolgáló közgazdaságtanról a tanulmányunk bevezetőjében idézett gondolatokat így folytatta: „Az összes szempont közül, amelyet a való életben tekintetbe kell venni és össze kell vetni, mielőtt még döntést hozhatnánk egy kérdésben, a közgazdaságtan egyetlenegyét ragad ki - vajon egy vállalkozás hoz-e pénzületi hasznot azoknak, akik belefognak vagy sem? Figyeljünk fel e szavakra: «azoknak, akik belefognak.» Nagy tévedés például feltételezni, hogy a közgazdaságtan módszerét rendszeren annak meghatározására használnák, vajon a társadalom egy csoportjának tevékenysége hoz-e hasznot a társadalom egésze számára. Még az államosított iparágakat sem ilyen átfogóbb szempontból vizsgálják. Mindegyik kap valamilyen költségvetési előirányzatot - ami valójában kötelezettség -, és elvárják tőle, hogy ezt az előirányzatot teljesítse, függetlenül attól, milyen kárt okoz ezzel a gazdaság egyéb területein” (Schumacher, 1991:42).

John B. Cobb és Herman E. Daly, majd pl. Philip A. Lawn kimutatta, hogy a fejlett nyugati országokban az 1970-es évektől kezdve csökkenni kezdett a fenntartható gazdasági jólét mérőszáma (Index of Sustainable Economic Welfare, ISEW) mind az Amerikai Egyesült Államokban, mind Nyugat-Európában (Cobb-Daly, 1989; Lawn, 2003;2006, 41, Fig. 2.7). A kanadai Pembina Institute az Alberta körzetre, az 1961-2001-es időszakra vonatkozóan 50 jóléti mérőszámot megvizsgálva arra az eredményre jutott, hogy a meghatározó trend az életminőség 1973-1974-től beindult csökkenése (Anielski, 2018:19). *A GDP növekedése a nyugati országokban a testületek, elsősorban az egyre kevesebb kézben összpontosuló, egyre gazdagabb pénzületi szektor, a kevesek hasznát növeli a többség, az emberi jólét rovására* (Cobb-Vltschek 2019:131,156). Eközben a fogyasztás tovább növelése az ökológiai lábnyom tovább növelésére, ez pedig a helyzet tovább romlására vezet. Ez a trend kihangsúlyozza a fenntarthatósági fordulat égető szükségességét a vállalati célok közjóval összehangolása terén minden állam számára, amely nem akar a fenntarthatatlanság és a nem is olyan távoli jövőben a társadalmi összeomlás útjára lépni.

Herman Daly: a közgazdaságtan egyfényű az élet tudományával

Herman Daly, az ökológiai közgazdaságtan Nobel Peace Prize for Sustainable Development-ra jelölt megalapozója „Economics as life science” (A közgazdaságtan, mint az élet tudománya) című tanulmányában összegyűjtött néhány kiemelkedőbb hasonlóságot a biológia

és a közgazdaságtan között, és amellet érvelt, hogy „ezek az analógiák távolról sem felszínesek, hanem mélyen gyökereznek abban a tényben, hogy a *biológia és a közgazdaságtan végső tárgya egy, nevezetesen az életfolyamat*. A biológia nagy része a «bőrön belüli» életfolyamatra koncentrál, a kivétel az ökológia, amely a «bőrön kívüli» életfolyamatra összpontosít” – írja (Daly 1968). Az élet alapelvének felfedezése, az élet tudományának a Bauer-elv általi megalapozása ezen a téren is gyökeresen új helyzetet teremtett: *az átfogó biológia nem korlátozódik a bőrünkön belülré, s így egyesíti magában az emberi szervezet életelvű biológiáját és a környezet egységes biológiáját*. Az életelv kozmikus hatóköre megalapozza a kozmikus ökológiát. S mivel a társadalom irányelvéül is szolgál, ezen az alapon épülhet fel a hosszú távon fenntartható fejlődést biztosító társadalom. A valóságnak megfelelő közgazdaságtan és az élet tudománya valóban egylényegű: mindkettő értelmezési alapja és irányelve az életelv.

Az életelv megértése lehetővé teszi a racionális és az irracionális viselkedés racionális összehangolását

Émile Durkheim, a modern szociológia egyik megalapítója munkásságának központjában az egyén társadalmi beágyazottságát megalapító norma- és értékvilág állt (Pokol, 1987:163). Vilfredo Pareto, aki a társadalomtudomány terén is maradandót alkotott, az emberi cselekvés két csoportját különbözteti meg: a logikus, meghatározott célra irányuló, racionális cselekvést, és a fennmaradó „reziduumokat”, azaz az irracionális cselekvést. Ez utóbbiakat Pareto legtöbb értelmezője az ösztönökkel azonosította. *Az átfogó tudomány szerint egyetlen ösztön létezik, az életösztön; a többi, amit manapság ösztönnek neveznek, valójában tanult, bevésődött és ösztönössé vált szokás*. „Az irracionális cselekvéshez tartozó végső célok és értékattitűdők nagymértékben közös a társadalom tagjaiban” (Pokol, 1987:163). „Ez teszi lehetővé, hogy a logikus cselekvések célválasztásai közös mederben maradjanak. A logikus szféra autonóm-individuális célválasztásai ellenére így a társadalom integritását (a közös értékrendszerként felfogott) reziduumok [alapvetően az életösztön – G. A.] biztosítják” – írja Pokol Béla (u.o.). *Az életösztön megértése, tudományos megalapozása, kozmikus alapelv voltának tisztázása, az életelv megértésén alapuló racionalitás lehetővé teszi a racionalitás és az életösztön összehangolását és a társadalmi integritás megerősítését*.

A társadalomtudománynak a természettudományon kell alapulnia

A társadalom nem az ember fejében létező buborék a semmiben. A társadalom számára természetadta módon adott, alapvető és irányadó a természeti valóság, és benne az ember természete. Erre az alapra építjük rá azt az ember által hozzátett valóság-réteget, amit a legjobbnak, a legmegfelelőbbnek látunk. A társadalomtudománynak a természettudományon kell alapulnia, mert az ember egyszerre természeti és társadalmi lény, és a kettő közül a természeti az alapvető. *A társadalom világa az ember-alkotta valóság-réteg a természeti valóság fölött. A hosszú távú fenntarthatatlanság abból a tényből fakad, hogy ez az alap és az ember által hozzátett réteg nincs összhangban, és a társadalmi változások fő iránya nem esik egybe a természeti változások fő irányával, s így az idő múlásával, ahogy egyre nő a távolság a természeti valóság és a fejünkben róla alkotott kép között, egyre nő a feszültség az emberi élet valóságalapja és a ráépült réteg között*.

Minden létező, minden élőlény alapvetően, hosszú távon azonos önmagával, és eközben folyamatosan változásokban vesz részt, amelyekhez maga is hozzájárul. Minden változásnak

van (1) alapvető, egyetemes, törvényszerű és (2) számtalan sok járulékos, egyedi, esetleges eleme. Az (1) alapvető, egyetemes, törvényszerű elem a természetadta; a (2) egyedi, járulékos az egyedi élőlény hozzájárulása. Az az élőlény él önmagával, saját természetadta természetével összhangban, amelyik szerves összhangban él a természeti valósággal, a Természet végső alapelvével. *Minden emberi cselekvésnek van egyetemes és egyedi oldala. A társadalomban az egyéni cselekvések összeadódnak, s ami bennük közös irányba mutat, összeadódik, s az eredőjük adja ki a társadalmi változások fő irányát.* Mivel a természetes érzések és gondolatok egyetemesek, közösek, és minden emberben azonos irányba mutatnak, a társadalomszervezés számára nemcsak a legalkalmasabb és leghatékonyabb eszközt, hanem a legalkalmasabb célt és leghatékonyabb eszközt is biztosítják, s így a társadalmi tőke legjelentősebb erőforrását jelentik.

Az életeltől elszakított anyagelv kisiklatja az eredetileg önmagunk és a valóság megértésére irányuló gondolkodásmódunkat

Az életeltől elszakítva felfogott anyagelv a legkisebb cselekvés elve, azaz a külső anyagi kényszereknek megfelelő, ezen belül kényelmes viselkedés, a „könnyű élet” alapelve. A modern társadalomban „a legtöbb férfi – és nő is – csakis olyan erőfeszítésre képes, amit kizárólag valamely külső szükséglet kényszerít ki belőle” (Ortega y Gasset 1932/1995, 59). Az élethez hozzátartoznak a kedvező életfeltételek, de ezek az emberpróbáló, az életet felemelő, értelmes célokban gazdag célok valóra váltásra irányulnak.

Kautz Gyula: a nemzetgazdaságtan az élet, az állam és a nép jólétének tudományává kell váljon

Kautz Gyula, a magyar közgazdaságtan első világhírű képviselője „A nemzetgazdaságtan és irodalmának történeti fejlődése” című, több nyelvre lefordított könyvében a nemzetgazdaságtant így határozza meg: „*az állam és a nép jólétének tudománya*” (Kautz, 1860/2004, 23), *átfogja „az egész természeti és szellemi életet... az összefüggő ismeretek egész épületét... gyakorlati alkalmazása a nemzetgazdaságtan területére magától adódik majd”* (uo. 19-23; kiemelés: G. A.). Könyve végén így fogalmaz: „A tudomány ápolását az állami és társadalmi ismeretek és kutatási területek más és magasabb rendjéhez kell kapcsolnunk, hogy ily módon alapjait...megerősítsük és biztosítsuk. Szükségünk van a népelet erkölcsi, társadalmi, politikai és gazdasági jelenségei és az erre vonatkozó etikus és közösségi tudáságak közt fennálló nagy és szerves összefüggések magasabb és egységes megragadására” (uo. 580). „A nemzetgazdaságtan tudománya soha és semmikor nem merülhet ki abban a feladatban, hogy a létrehozottat és a létezőt törvényszerű menetében és összefüggésében ábrázolja. Arra is hivatott, hogy egyrészt a társadalmi és gazdasági fogyatékoságok gyógyítására eszközöket és módozatokat adjon az emberiség számára, másrészt a pusztán adotton és rendelkezésre állón túlmenve pillantását az ipari népelet ideális és jövőendő alkotásaira vesse. (...) csak ezzel emelkedhet *az élet és az állam igazi tudományává.* (...) Így lesz igaz támasza a béke és civilizáció minden nagy érdekének, s lesz az államtudományok koronája, az emberiség általános jólétének, boldogságának, az egyesek és egész népek megelégedettségének tudománya” (uo. 582). Megítélésünk szerint a fenntarthatóság élet-halál kérdéssé válása kiemeli a többi közül és rendkívüli mértékben felértékeli Kautz Gyula művét.

Heller Farkas: a közgazdaságtan célja az ember céljainak tisztázása és ezek szolgálata

A közgazdaságtan az ember társadalmi cselekvésének az a tudománya, amely az ember *céljainak* valóra váltásához szükséges eszközök kijelölésére és létrehozására, társadalmi termelésére, elosztására és viszonyainak szabályzására hivatott – írja a közgazdaságtan történetének a fenntarthatóság szempontjából egyik legkiemelkedőbb alakja, Heller Farkas (Heller Farkas 1921, Surányi-Unger Tivadar 1927 nyomán). *Az így felfogott közgazdaságtan célja természetesen az ember természetadta céljainak tisztázása és ezek szolgálata révén az emberi természetnek megfelelő jólét biztosítása.* Az embernek az életben kitűzött céljai valóra váltásához szükséges eszközök biztosítására kell gazdasági tevékenységet folytatnia. „Az emberi lét értelme nem lehet örökké a kisajátított, kevesek kezében összpontosuló profit előállítására, hiszen a munkának az általános gazdasági és társadalmi jólét előmozdítását kell szolgálnia” (Lentner, 2020:9).

Heller Farkas „Közgazdaságtan. I. kötet. Elméleti közgazdaságtan” című, 1921-ben megjelent könyvében a gazdasági tevékenység lényegéről írt fejezet elején ezt írja: „Az emberi cselekvések rugóik szerint két nagy csoportra oszlanak. Egyik részük az ember szellemiségéből származik és az ember valódi céljának elérésére van irányítva. Ilyenek az ember szellemének különböző megnyilatkozásai: a szent, a szép, a jó, az igaz és nemes utáni törekvés, mely bár különböző fokban, de mégis mindenhol megtalálható az emberben” (Heller, 1921:3). Ha ezt az állítást úgy fogalmazzuk meg, hogy minden ember elsődleges, természetadta, fő célja a boldog, teljes és értelmes élet, akkor igazat adhatunk Heller Farkasnak. „Az emberi tevékenység indítékainak egy másik csoportja... az ember és az őt környező természet testiségéből, tárgyi alapot feltételező voltából származnak... E [külvilágra utaltságból eredő] cselekvések tehát közvetlenül nem a célra, hanem a valamely cél számára szükséges eszközök biztosítására irányulnak... ..itt...mivel a cselekvés önmagában nem nyújt kielégítést, azt [erőfeszítéseinket, energia- és idő-ráfordításunkat – G. A.] a legkisebb mértékre igyekszünk leszállítani, és a lex minimi uralma alá kerül. *A lex minimi elvét, tehát azt az elvet, hogy cselekvésünket az éppen szükséges mértékre szállítjuk le és gondosan örököndünk afölött, hogy csupán a szükséges mértékben lépünk működésbe, gazdasági elvnek és az erre alapított cselekvésünket gazdasági tevékenységnek hívjuk*” (uo., 3; kiemelés: G. A.).

Heller Farkas a közgazdaságtan feladatát az ember valódi céljainak tisztázásában és céljaihoz szükséges eszközök gazdaságos, azaz a legkisebb életenergia-és életidő-ráfordítással járó elérésében látja. Ez a gazdaságossági elv feltűnő egyezésben áll Ernst F. Schumacher meglátásával, amely szerint „Mint ahogy a fogyasztás pusztán csak az emberi jólét eszköze, a helyes célkitűzés az volna, hogy a lehető legkisebb fogyasztással a lehető legnagyobb jólétet érjük el” (Schumacher, 1991:58). Tegyük hozzá: az így megfogalmazott gazdaságossági elv teljes egyezésben áll a fizika alapelveivel, a legkisebb hatás elvével, az anyagelvvél. „Céljaink sokoldalúsága és eszközeink korlátolt volta szükségessé teszi ugyanis azt, hogy egyrésztől minden gazdasági tevékenységünkben a különböző célok összehasonlításából és mérlegeléséből induljunk ki, másrésztől pedig, hogy az eszközök felhasználásának így megállapított sorrendjét betartsuk. *A gazdasági tevékenység lényege tehát abban áll, hogy mindig az embert irányító célok összefüggésére van figyelemmel, ezek alapján osztja fel a rendelkezésre álló eszközöket és örököndik az így megállapított sorrend [az életközpontú értékrend – G. A.] fölött*” (Heller, 1921:4). Más szóval: a közgazdaságtan első feladata a minden emberi élethez hozzátartozó legalapvetőbb cél(ok) meghatározása; csakis ennek alapján tűzhető ki a továbbiak.

„A [társadalom] helyes berendezkedés[e] és a célszerű eljárások megállapítása ugyanis, mint minden téren, úgy a társadalomtudományokban is e jelenségek alapösszefüggéseinek és törvényszerűségeinek áttekintését tételezi fel, mert csak ezek figyelembevételével lehet a célszerű eljárásokat és eszközöket kiválasztani” (Heller, 1921:22). Más szóval: a közgazdaságtannak először is fel kell tárnia a jelenségeket irányító alapelvek összességét, és ennek alapján kiválasztania a társadalom legalapvetőbb céljait, majd ezek valóra váltásához szükséges eszközeit. Ha hozzátesszük, hogy *az érték a ránk nézve kötelező érvényűnek elismert cél*, akkor ezt az állításunkat így is megfogalmazhatjuk: a közgazdaságtannak a társadalom legalapvetőbb, vagyis természetadta céljait kell alapvető értékeknek tekintenie és ezeket kell szolgálnia. „A társadalmi értékek térhódítása a közgazdasági gondolkodásban a gazdaságpolitika tudományos alapjainak kutatására vezetett. Nem véletlen, hogy ebben német, osztrák és magyar közgazdászok jártak az élen... a nemzet hatalompolitikai, kultúrpolitikai és társadalompolitikai három primér célkitűzésére való alapozása – rendszerbe foglalva – először Surányi-Unger Tivadarnál található meg” (Csikós-Nagy, 1994:70).

Surányi-Unger Tivadar: a közgazdaságtan célját az általános bölcelet határozza meg
A társadalom fő céljának és alapértékeinek jelentősége ma, a fenntarthatatlanság korában még idősebb, mint Heller Farkas és Surányi-Unger Tivadar korában. A gazdasági élet irányításának elsődleges, a gazdaságon kívüli, azaz társadalmi forrásokból eredő céljai egy-egy rendszeren belül fontossági rangsort alkotnak (Surányi-Unger, 1927:110-157). „Az általános bölcelet a felső szilárd pont, rá támaszkodik az egész ranglétra: metafizikai, etikai és szociológiai célok” (uo., 110). A jövő fenntartható közgazdaságtanához a legelső lépés az általános bölcelet tudományos megalapozása, annak felismerése, hogy a közgazdaságtannak ahhoz, hogy a fenntarthatóságot szolgálja, a kozmikus életelven kell alapulnia és ezt kell irányelvül tekintenie.

Max Weber: a gazdasági racionalizmus ott fejlődhetett ki, ahol a gondolkodásmód kiküszöbölte a lelki-szellemi akadályokat

Max Weber, sokak szerint a 20. század legjelentősebb szociológiai gondolkodója „A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme” című főművében azzal a problémával foglalkozik, hogy miért éppen a nyugati kultúrában fejlődött ki a gazdasági racionalizmus. *Könyvének bevezetőjében rámutat, hogy a tudomány kifejlődésének útját alapvetően „a világ és az élet problémáival foglalkozó megfontolások”* (Weber, 1920/1982:7) *határozzák meg, s ezen problémák megközelítése más és más volt a különböző kultúrákban.* A nyugati racionalitás alapja „a nyugati tudományosság sajátos jellege, főként a matematikailag és kísérleti módszerek szerint egzakt és racionálisan megalapozott természettudományok” (uo., 19). Az Encyclopedia Britannica szerzői arra a következtetésre jutottak, hogy „A fizikai tudományok végső soron a klasszikus Görögországban kialakult racionalisztikus materializmusból erednek” (Osler et al., 2023). Ennek a racionalisztikus gondolkodásmódnak lényegi, megkülönböztető sajátosága, hogy a racionális gondolkodásból következetesen kiiktatja a lelki tényezőket. Más szóval, a nyugati gondolkodásmód kezdettől fogva az életelvi gondolkodásmód kiiktatására törekedett. *A racionális materializmus gondolkodásmódjára áttérés azt jelentette, hogy az értékrendben a lélek és az élet megszűnt érték lenni, az emberi értelem és az anyagi*

világ vált értéké, az emberi értelem került a meghatározó érték szerepébe, a Természet merőben külsőnek és anyaginak tekintetté vált, és a használati érték kategóriájába esett. Mindezek a gondolkodásmódbeli változások az újfajta gondolkodásmódban előbb társadalmilag elfogadottá, majd megszokottá, végül megkérdőjelezhetetlenné váltak.

Weber hangsúlyozza, hogy a racionalitásnak számtalan sok válfaja létezik. A racionális gondolkodás képes átlátni a valóság, az élet és a világ egész területét. Tulajdonképpen a racionalitás egyoldalúvá válása nem racionális lépés, hiszen az emberi megismerés tárgya nem a valóság egyik vagy másik oldala, az élet egyik vagy másik területe, hanem az egésze. *A racionális materializmus azonban kizárólag a világ anyagi oldalát akarja megismerni, és egyszerűen eltekint a valóság többi, az anyagi világnál alapvetőbb oldalától, az élethez megismerésétől is.* A racionalisztikus materializmushoz tartozó antropocentrikus gondolkodásmódban az ember már nem megfelelni akar a valóságnak, hanem birtokba venni és átalakítani. Az emberi értelem mozgatórugója, észszerűsége többé már nem a valóság megértése, hanem a már pusztán anyaginak, élettelennek tekintett természet egyre növekvő mértékű átalakítása, illetve „meghódítása”. A racionális materializmus az a nyugati tendencia, amelynek keretében a korábban elsődlegesnek tekintett kozmikus életerőt egyszerűen nemlétezőnek tekintjük, helyébe az anyagelvűen racionális tudatot állítjuk, „s az életet lényegében a racionális tudás alkalmazásaként értelmezzük” (Rowe, 2013:46). Weber eredményei ezzel összecsengenek: „*Úgy tűnik, mintha a kapitalista szellem (...) levezethető volna az élet végső problémáival kapcsolatos racionalista elvi állásfoglalásból*” (Weber, 1982: 85).

Weber gondolatmenetét így folytatja: „a tudományos ismeretek technikai alkalmazása, e tömegeink életrendje szempontjából döntő tényező olyan gazdasági jutalmaktól függ, melyek Nyugaton éppen ezen az alkalmazáson alapulnak. A jutalmak azonban a Nyugat társadalmi rendjének sajátosságából fakadtak” (uo., 19; kiemelés: G. A.). E sajátosság fontos alkotóeleme „a jog és igazgatás racionális szerkezete” (uo.). „Honnan volt ilyen jog - vetődik fel a kérdés. Az összes erre vonatkozó kutatásból kétségtelenül kitetszik, hogy a kapitalista érdekek is egyengették az útját” (uo.). „*Mind a racionális technika és a racionális jog, mind pedig a gazdasági racionalizmus keletkezése függ általában az embernek olyan képességeitől és készségeitől is, melyek bizonyos fajta gyakorlati-racionális életvezetésre vonatkoznak. Ahol ezt lelki természetű gátak akadályozták, ott súlyos belső ellentmondásokba ütközött a gazdaságilag racionális életvezetés kifejlődése is*” – állapítja meg Weber (uo., 21; kiemelés: G. A.). Más szóval: A gazdaságilag racionális gondolkodásmóddhoz szükségesnek látszott a lelki akadályok elhárítása, az élethez gondolkodásmód kiküszöbölése. Az ember gondolkodásmódját, életvezetését gyökeresen át kellett alakítani a gazdasági érdekeknek megfelelően. A gazdasági gondolkodásmód mélyen meggyökerezéséhez ki kellett alakítani egy ennek megfelelő „gazdasági érzület”-et, a gazdasági gondolkodásmód „ethosz”-át (uo. 21), azaz egy olyan értékrendet, amelyben a gazdasági érték áll a csúcson. Weber arra következtetésre jut, hogy a gazdasági érdekcsoportok és a gazdasági gondolkodásmódot szolgáló vallási elemek találkozása adja a leghatékonyabb hajtóerőt és etikai hátteret a gazdasági gondolkodásmód ethosz-ához, szentesítve a gazdaság öncélú tevékenységét. A nyugati civilizáció esetében ezt a felhajtóerőt az aszketikus puritanizmus jelentette (Weber, 1982, 2007).

A mai közgazdaságtant kialakító gazdasági gondolkodásmód az életvezetésre vonatkozó értékrendtől függ. A nyugati civilizációban uralkodóvá vált gazdasági gondolkodásmód az életvezetést aláren-

deli a gazdasági szempontoknak. *A hosszú távú fenntarthatósághoz gyökeres gondolkodásmódbeli változásra van szükségünk, amely a gazdasági gondolkodásmódot összehangolja az egyetemes életelnek megfelelő életvezetéssel.*

A közgazdaságtan irányítévesztése: az eszközöket többre becsüli az ember természetéhez tartozó céloknál

Mi a fejlődés célja, értelme? Kiemelkedő közgazdászok egész sora, többek között Gunnar Myrdal, a közgazdasági Nobel-émlékdíjat kapott svéd közgazdász, Albert Hirschman, Paul Streeten és a szintén Nobel-díjas Amartya Sen „nem átallják feltenni a kérdést: vajon valóban a különféle árujavarak és a pénzjövedelem birtoklása, vagyis az egy főre jutó GDP-ben mért gazdasági növekedés a fejlődés végső célja, értéke? *Vagy mindezekre azért van szükségünk, mert segítenek a jó életvezetésben, abban, hogy olyan életet éljünk, amelyet jó okkal tartunk értékesnek?* Alapozhatunk-e azonban erre a feltevésre? Sen kutatásai szerint semmiképpen sem” (Sen, 1993; az idézet forrása: Pataki, 1998; kiemelés: G. A.). *Tanulmányunk szerint a közgazdaságtan fő célját az élet természetének megfelelő életvezetés átfogó tudománya adja meg.*

Életvezetésünk megalapozásához olyan építő életvezetésre van szükségünk, amely összhangban áll az egyetemes élet természetadta végső céljával, a hiánytalanul boldog, nem hiába élt, értelmes élettel. *Az életelv az, amit életünk 3x3x7 alapvető színterén döntéseink irányelvének tekintve képessé válunk az egészséges életvezetésre, az élet természetének megfelelő életvezetésre.*

A környezeti fenntarthatatlanság elsőrangú világproblémává válása annak tapasztalati bizonyítéka, hogy a közgazdaságtan irányt tévesztett. A materialista életvitel igénye életre hívta a materialista világnézet keretében értelmezett modern közgazdaságtant (Schumacher, 1991, 54;51-52). Azonban Kautz Gyulával, Heller Farkassal és Surányi-Unger Tivadarral egyezésben Ernst F. Schumacher és a nemzetközi gazdaság keynesi rendjének megteremtője, John Maynard Keynes is felismerte: *a modern közgazdaságtan alapvető baja abban áll, hogy „az eszközöket többre becsüljük a céloknál – márpedig, mint Keynes is megerősíti, ez a modern közgazdaságtan álláspontja -, evvel az a baj, hogy megsemmisítjük az ember szabadságát, valamint azt a képességét, hogy a neki valóban tetsző célokat válassza; mintegy az eszközök fejlődése diktálja a célok megválasztását”* (Schumacher, 1991:51 – kiemelés: G. A.).

Csak az anyagi jólét felé haladással tudott a materialista életvitel - legalábbis részben - boldogítóvá válni. A fejlett nyugati országokban a tisztas anyagi jólét magas szintjét már az 1970-es években elérték. Azóta a nyugati civilizáció eddigi fő irányának folytatása nemcsak értelmét veszítette, hanem egyre súlyosabban károsítja az emberi természetet és a természeti környezetet. A fenntarthatósági fordulat érdekében a közgazdaságtannak vissza kell kanyarodnia ahhoz a hagyományhoz, amelynek világszinten is kiemelkedő képviselői Kautz Gyula, Heller Farkas, Surányi-Unger Tivadar, és Ernst F. Schumacher. Ahogy például a „jó kormányzás”-t kutató jogfilozófus, Frivaldszky János, írja: „úgy látom, hogy a jó kormányzáshoz nem egyszer kötött neoliberais - illetve neokonzervatív - gazdaság- és társadalomszemlélet globális viszonyainkban a gazdasági és pénzügyi világválság nyomán immáron megbukni látszik. Ezért a *kormányzáselméletek alapjául álló ember- és társadalomképepeceit is újra szükséges gondolni az azokhoz tartozó boldogságfelfogásokkal együtt.* Személyes meggyőződése szerint a valóban jó kormányzás csakis a jó’ közjóként értett fogalmán keresztül való rehabilitálása révén célozható meg” (Frivaldszky János 2013; kiemelés: G. A.). „A fenntarthatósági fordulat gondolati forradalommal indul. A gondolati forradalom két alapelvre épül: a fenntarthatóságra és az életelvre. A matematikai közgazdaság visszatér Püthagoraszhoz (tisza matematika)

és kiegészül a Bauer-elv (életelv) összefüggéseivel. Az új közgazdaság a közérdek elsőbbségére épül. Minden gazdasági és társadalmi közösség a saját útját járja, de közben követnie kell a fenntartható közgazdaság törvényeit. Ennek középpontjában már nem a tőke és a nyereség, hanem a közérdek, tehát a fenntarthatóság és az élet megbecsülése áll” (Matolcsy György 2022, 11, 12, 16).

Az anyagi jólét nem elegendő ahhoz, hogy jól éljünk, ezt meg kell tanulnunk

Az anyagi jólét nem elegendő ahhoz, hogy jól éljünk, ezt meg kell tanulnunk, és ehhez alapos és körültekintő, kora gyermekkorunktól az önálló lelki-szellemi kiteljesedésünket elősegítő családi és társadalmi támogatásra lenne szükség. A mai világban az új nemzedékek, úgy tűnik, inkább ennek az ellenkezőjét kapják, beleértve a materialista gondolkodásmód velejáráját, a tömény és agresszív ideológiai nihilizmust. Ennek fényében nem csoda, hogy például *2020-ban „minden negyedik 18 és 24 év közötti felnőtt közül egy már fontolgatta az öngyilkosságot”* – írja a CNBC nevű amerikai hírtelevíziós csatorna honlapja a CDC (Centers for Disease Control and Prevention) (Hess 2021) – és ez az arány régóta növekvő tendenciát mutat. Egy 2020. novemberi, nappali tagozatos hallgatók körében végzett felmérés megállapította, hogy az egyetemi hallgatók 81%-a jelentős mértékű szorongással küzd. A Vice.com honlapján közzétett, *10 ország 10 000 fiataljára kiterjedő vizsgálat eredményei szerint a kormányok tétlenségét látva a klíma-váltság terén „a fiatalok 56 százaléka szerint az emberiség halálra van ítélve”, a kormányok elárulják őket és a következő nemzedékeket; és 75%-uk szerint a jövő ijesztő* (Galer 2021). Pilar Gerasimo, a díjnyertes újságíró „The Healthy Deviant: A Rule Breaker’s Guide to Being Healthy in an Unhealthy World (Egy szabályszegő útmutatója az egészséghez egy egészségtelen világban)” című könyvében arra az álláspontra jutott, hogy *az amerikaiak 80 százaléka mentálisan és érzelmileg nem boldogul* (Pilar Gerasimo 2020). Emma Broadbent, John Gougoulis, Nicole Lui, Vikas Pota és Jonathan Simons 2017-ben az ezredforduló körül, az 1995-2001 közötti időszakban született Z-nemzedék attitűdjeit igyekeztek felmérni, 20 országra kiterjedően, elkészítve a feltehetően eddig készült legátfogóbb jelentést. A vizsgálat eredményei szerint *a fiatalok alig egyharmadának jó az általános érzelmi közérzete, és mindössze 17%-uk számolt be jó általános fizikai közérzetről* (Broadbent et al. 2017, 38).

A fenntarthatóság szempontjából még a klímaválságnál, a hatodik kihalási hullámnál, a terméketlenné és mérgezővé váló talajoknál is súlyosabb életveszélyt jelent az emberi természet egyre rohamosabban terjedő károsítása. Ahogy Kopp Mária, a Semmelweis Egyetem Magatartáskutató Intézet alapító-igazgatója és munkatársa írták a magyar népesség életminőségét bemutató monográfiában a rohamosan terjedő magatartászavarokról: *„Nincs az az atombomba, környezetszennyezés, ami súlyosabb veszélyt jelentene az emberiség túlélése szempontjából”* (Kopp Mária - Skrabski Árpád 2006, 226). *Ha nem teszünk ellene, a civilizációs betegségek terjedése miatt egészségügyi és gazdasági katasztrófa következik be* - írta Paul Zimmet, az ausztráliai Monash University professzora több mint két évtizede (Zimmet 2000). A kibontakozóban levő lelki-szellemi-egészségügyi katasztrófa évtizedek óta egyre nagyobb terhet jelent a társadalom, a munkaképesség, az egészségügyi kiadások számára. *A hosszú távú fenntarthatóság követelményei manapság már a szó szoros értelmében a bőrünkön, egészségünkön, személyiségünk szétesésében és a népbetegséggé váló viselkedési zavarokban érződnek*. Ennek ellenére a világ boldogság-jelentései (pl. World Happiness Report) az élvonalban szereplő nyugati országok lakóit hozzák ki a legboldogabbnak

(részletesebben ld. Grandpierre, 2022a, 259-283). Mai gondolkodás módunknak megfelelően készült jelentéseink azt mutatják: a boldogság terén a fejlett nyugati országok a követendő példák. *S míg a boldogság terén látszólag minden rendben van, akadálytalanul, rohamosan tovább csökken a testi, lelki és szellemi jólét.*

Gondolkodás módunkért azonban magunk vagyunk a felelősek. A fenntarthatósági fordulatnak gondolkodás módunk javításával kell elkezdenie.

A természeti népek hosszú és boldog életet élnek

A nyugati civilizációban közkeletű nézet szerint a nyugati civilizációtól kevésbé befolyásolt népek elmaradtak, a fejlett nyugati államokban megszokotthoz viszonyítva rövid és boldogtalan életet élnek. *Mit mondanak a tények? Ennek az ellenkezőjét.* A nyugati kultúrától nem, vagy csak viszonylag későn érintett, az ősi hagyományait őrző népeknél a leggyakoribb a rendkívül hosszú, száz év feletti élettartam, és a vidám, örömteli, egészségben zajló hosszú élet (hunzák, abházok, vilcabambák, okinawaiak, ld. pl. Robbins 2006). *„Az abházok életművészetének minőségét mi sem jellemzi jobban, mint az a nyugati civilizációban szinte teljesen ismeretlen, magas szintű boldogság, vidámság, kiegyensúlyozottság és természetes jólét, amely számukra nem elérendő cél, hanem a természetes, mindennapi állapot”* (u. ott, 30). A Pakisztán, Oroszország és Kína között fekvő Hunzában „az emberek nemcsak a test tisztaságát élvezik, hanem a kölcsönös bizalmat és integritást is... *Egy átlagos 80-90 éves megpakolva is könnyedén gyalogolja le a 100 kilométert Gilgitig, majd vissza. Aztán pihenés nélkül nekilát a teendőkhöz”* (uo. 75). *„Úgy tűnik, a hunzaiak a legboldogabb emberek a világon. Boldogok, mert igazán élnek”* (uo. 76). Az a látszólagos jólét, amit a nyugati civilizáció biztosít jó anyagi helyzetben levő tagjainak, teljesen más színben tűnik fel, amint összehasonlítjuk a valós tényekkel (ld. még Jean Liedloff *„Az elveszett boldogság nyomában”* című könyvét, Liedloff 2015).

A főáramú közgazdaságtan axiómája, az utilitáriánus elv szerint az embernek alapvetően egyetlen szükséglete van: az anyagi jólét. Ez a jólét-fogalom azonban éppen az ember természetét hagyja figyelmen kívül, és hosszú távon annak rovására megy, ahogy azt többek között Aldous Huxley *Szép új világ*, George Orwell *1984* című könyve, és a Lana és Lilly Wachowski írásában és rendezésében készült *Mátrix* című film érzékeltette.

A kiemelkedően eredményes emberek élettapasztalataiból leszűrni módszereket egybevágóan gondolkodás módunk fejlesztésének követelményével

Hyrum W. Smith *„Ami igazán számít. Vezérlő értékeink hatalma”* című könyvében azt írja: *„Meg kell tanulnunk az elsőrendű fontosságú dolgok és irányadó értékeink köré szervezni az életünket”* (Smith 2018, a könyv hátlapján). Idézi a japán közmondást: *„A jövőkép cselekvés nélkül – álmódosítás. A jövőkép nélküli cselekvés – rémálom”* (uo. 15). *„Az eredményes élet vezérlő alapértékeinek a következőket tartja: az élet tisztelete, a közjóért végzett munka, az együttműködés szükségessége* (uo. 17). *A legmélyebb értékek pedig: család, örömteli munka, mások segítése, belső irányítást követése, együttlét* (uo. 20). Az alapvető emberi szükségletek: az életben maradás, a szeretet (hogy szerethess és szerethessenek), a változatosság, a fontosságérzet, valamint az élet értelmének és létezésének ismerete (uo. 139) Kiemelkedően fontos felismerése: *„Felelős vagyok azért, hogy mit érzek, gondolok”* (uo. 85). Ezek az értékek számítanak az életben igazán. Hol vannak ezek az értékek a GDP-növelést a legfontosabb célnak kitűző társadalmak értékrendjében?

A legeredményesebb emberek titkának hét összetevője: lelki béke, egészség és energia,

szerető kapcsolatok, anyagi függetlenség, értelmes célok és eszmények, önismeret, személyes beteljesülés – írja Brian Tracy 25 millió példányban elkelt, 40 nyelvre lefordított könyvében. (Tracy 2013, 29-51). „Az elme mesteri működésének hét törvénye” közül az első: „1. Az irányítás törvénye. Életünk irányítása minden esetben gondolatainkkal kezdődik. Ez az egyetlen dolog, amely felett teljes ellenőrzésünk van”. *Csakhoggy éppen a gondolkodásmódunkkal van a baj.* Ahogy fentebb jeleztük, éppen a legnagyobb döntésekre nem látunk rá; s ha eközben mégis azt hisszük, hogy mindenre rálátunk, akkor ezzel csak tartósítjuk gondolkodásmódunk korlátozottságát, szűklátókörűségét. Tegyük hozzá: *a beszámíthatóság a lényegében helytálló valóság-megítélést jelenti. Az a tény, hogy a nagy kérdésekre nem ismerjük a választ, azzal jár, hogy éppen a nagy kérdésekben, életünk legdöntőbb kérdésében – ha így vesszük - tulajdonképpen beszámíthatatlanok vagyunk.* Ennek a váratlanul fájdalmas ténynek nyers kimondását csak az a szándékunk menti, hogy ennek felismerésével kikerüljünk a szellemi megállapodottságból, hogy felismerjük, gondolkodásmódunk teljeskörűvé tévése életünk, embervoltunk alapkövetelménye.

„Legfontosabb teendőnk irányításunk alá vonni életünket és jövőnket. Értenuünk kell a törvények működését. Legtöbbszünk már tudja, hogy a világmindenségben kétféle törvény van. Az egyikhez azok tartoznak, amelyeket az ember alkotott, a másikhoz pedig a természet megmásíthatatlan törvényei. Az ember alkotta törvényeket megszeghetjük, és megúszhatjuk, ha nem kapnak el. Ám ha a természet törvényeit próbáljuk megszegni, nincs menekvés, minden alkalommal bünhödnünk kell. *A természet törvényeit is két csoportba oszthatjuk. Az egyikbe a fizikai, a másikba pedig a lelki, szellemi tevékenység törvényei tartoznak. A lelki-szellemi törvények csak kísérletekkel és intuáció alapján igazolhatók, és úgy, hogy működésüket saját életünkben figyeljük*” (uo. 35; kiemelés: G. A.). Mint fentebb láthattuk, ezek a lelki és szellemi törvények a lélekelv és az értelemelv, ezek tudományosan megalapozhatók és világosan megérthetők, sőt mindennapi tapasztalatainkkal egybevetethetők és igazolhatók. „Ha életünk rendben van, ez azt jelenti, hogy gondolataink és tetteink összhangban vannak ezekkel a láthatatlan törvényekkel” (uo. 36). „Az elme mesteri működésének hét törvénye” közül a második: „2. Az ok-okozat törvénye. Az ok-okozat törvényének legfontosabb okai a gondolataink. Életkörülményeink legfontosabb okai a gondolataink. Mindig azt nyerjük ki az életből, amit beleviszünk” (uo. 39). Legfontosabb teendőnk: gondolkodásmódunk korlátainak felismerése és kellő megalapozása. *Gondolkodásmódunk helytálló megalapozásán múlik egész hátralévő életünk.*

„Az eredményes szokások az elsajátított alapelvek és viselkedésformák. Ahogy tovább fejlődünk és érettebbé válunk, egyre inkább tudatosodik bennünk, hogy *létezik egy ökológiai rendszer, amely a természetet és az emberi társadalmat is irányítja.* Arra is rájövünk, hogy saját természetünk magasabb szintje a másokkal ápolat kapcsolatainkról szól” (uo. 59-61; kiemelés: G. A.).

Ezek a felismerések több lényeges ponton túlmutatnak a mai fogyasztói társadalomban uralkodó gondolkodásmódon. Van mit tanulni belőlük, annál inkább, mert éppen a kiemelkedően eredményes emberek élettapasztalatainak legfontosabb tanulságai közé tartoznak.

Ha ezeket kiegészítjük az átfogó tudomány világnézetéből adódó tanulságokkal, akkor ezek a hosszú távon fenntarthatóság átfogó gondolkodásmódjának a mai társadalmakhoz képest rendkívüli eredményességét vetítik előre.

Az ember túlléphet a maga jelenbe fogott tehetetlenségén, ha célja van, és azt elérhetőnek véli

1989-ben, a „szocializmus” összeomlásakor nagy lehetőség előtt állt a magyar társadalom. Új utat kellett találnunk a felemelkedéshez. Losonczy Ágnes, a Széchenyi-díjas iskolateremtő szociológus ekkoriban írta nagyhatású, a társadalmi ártalmakról szóló könyvét. Művét a következő, mai is nagyon megfontolandó gondolatokkal zárta: „Történelmi tapasztalatok azt igazolják, hogy az ember egyedeiben, közösségeiben elképesztő erőfeszítésekre képes - ha érdemes” (Losonczy Ágnes 1989, 322-323; kiemelés: G. A.).

„Sokféle lebéklyózott energiának, tehetségnek «elfekvő készletével» rendelkezünk, s ha ennek szabad érvényesülési útja van, ez igen nagy tartalék. *Ha csak az szabadul fel, ami eddig nem tudott érvényesülni: tehetség, szellem, ügyesség, értelmes energia, akkor már olyan tartalékokból élhetünk, ami hosszú időre elegendő lehet*” (uo., 323; kiemelés: G. A.). „*Nem az tehát a kérdés, hogy vannak-e tartalékok vagy sem, mert azok vannak, hanem az, hogy képes-e a társadalmi rend olyan feltételeket teremteni, hogy ezek felszínre kerüljenek, mozdító erővé válhassanak. Képes-e előlívni mindazt, ami elsüllyesztve, kihasználatlanul, korlátozva ma is létezik*” (uo., 324; kiemelés: G. A.).

Korunkban megérték a feltételek az átfogóan fenntartható közgazdaságtan megszületésére

Napjainkban új, fenntartható közgazdaságtanra van szükségünk (Virág Barnabás 2019, Bak-say Gergely, Matolcsy György és Virág Barnabás 2022). „*A civilizációnak a fennmaradása érdekében fenntarthatósági fordulatot kell végrehajtania. Erről szól a 21. század*” (Matolcsy György 2022). „A közgazdasági elmélet kultúra-alapúvá válik. A fenntarthatóság köré szervezett közgazdaságba beépül minden, ami a gazdaság és a növekedés kulturális forrása (gondolkodási minták, értékrendek, viselkedés, közösségi szellemi tőke)” (BC4LS 2021, 60).

Tovább tudunk lépni az életelv társadalmi alkalmazására vonatkozóan, ha figyelembe vesszük, hogy erre számtalan sok példát találunk az ősi hagyományukat őrző, hosszú távon fennmaradt őshonos népeknél: a maoriknál (Patterson 1998, Grandpierre 2022c), a hawaiiaknál, a jekánaknál, a !kung-oknál, sőt az ősi életfilozófiai hagyományukat őrző eurázsiai népeknél is.

„A legnagyobb boldogság a legtöbb embernek” – a fenntartható közgazdaságtan alapelve: az átfogó boldogság elve

Figyelemre méltó, hogy az életelv a legnagyobb boldogság elvének, pontosabban a legnagyobb átfogó boldogság irányelve tudományosan megalapozott formájának tekinthető. Ez pedig váratlan kapcsolatot jelent a mai közgazdaságtan alapelvének tekinthető, először Leibniz által 1699-ben felvetett, Francis Hutcheson által 1725-ben megfogalmazott, majd Jeremy Bentham által egyoldalúan és felszínesen, az élettani élvezetekre és fájdalomra korlátozódva, John Stuart Mill és Henry Sidgwick által összetettebben értelmezett elvvel. S amíg Hutcheson a legnagyobb boldogságot az ókori görög felfogásnak megfelelően az erényben látta, Benthamnál a legnagyobb boldogság – megalapozatlanul - anyagelvű, egoisztikusan utilitáriánus értelmezést kapott. Az átfogó tudományban mind az életelv, mind a boldogság természete a valóság végső alapelveig mélyreható, az alapelvek szintjén teljeskörűen megalapozott, átfogó, pontos megfogalmazást nyert. A boldogsághoz nemcsak testi, hanem lelki és szellemi örömeink is hozzátartoznak – a boldogság érzés, lelkiállapot. A boldogságnak nemcsak felszínes szintje van, mélyebb szintjei is vannak, legmélyebb szintje éppen az életösztön – az életelv - kozmikus mivoltának, egyetemességének, felemelő voltának és hajtóerejének átélése. S mivel az érzéseink és gondolataink közösségi természetűek, a

boldogság a közösségi életben teljesül ki.

Nemcsak térben és időben, hanem az élet kozmikus szerveződésének természetadta rendjében is élünk. Életünk természeti rendbe ágyazottsága személyesen érdekeltté tesz bennünket abban, hogy javítsuk a viszonyunkat az élet hét kozmikus szerveződési szintjéhez. Hét természetadta kötelezettségünk van, amelyekért felelősek vagyunk: sejtjeink, egyéni életünk, családi életünk, nemzetünk élete, az emberiség élete, a földi élővilág élete, és a kozmikus élet. Saját legszemélyesebb és legalapvetőbb érdekünk, hogy ezeket a természetadta kötelezettségeinket minél jobban teljesítsük, mert ez az út vezet a legjobb, igazán boldog, értékes és teljes élethez. A pszichológia legújabb eredményei (Marinoff 2023) és az ősi eurázsiai civilizáció értékrendje (Grandpierre 2021) ezt a következtetésünket részletesen alátámasztják. A természettudományokat és a humán tudományokat egységesítő átfogó tudomány váratlanul széles és mélyreható, tudományosan megalapozott alapot kínál a boldogság átfogó értelmezése, az életközpontú gazdaság, az egészséges környezet és az egészséges társadalom számára.

Élő Világegyetemben élünk, és ez az eszme mindent megváltoztat: az önmagunkról, az egyetemes emberi természetéről, a Világegyetemről, a tudományról, az életről, a boldogságról és a társadalomról alkotott képünket egyaránt. Ez a kopernikuszi fordulat teszi lehetővé a közgazdaságtan kopernikuszi fordulatát a fenntarthatóság felé.

Az átfogóan életközpontú és fenntarthatóságot biztosító gondolkodásmód egységes, életfelemelő főiránya az átfogó közjó

Az átfogóan életközpontú és fenntarthatóságot biztosító gondolkodásmód egységes, életfelemelő főiránya az átfogó életminőség, amely biztosítja az élet felemeléséhez és tökéletesedéséhez szükséges egyensúlyt az élet 3x3x7 alapvető terén. S mivel az átfogó életminőség az élet minden színterén az élet javítására irányul, ápolása az, ami a közjót, a legfőbb jót biztosítja.

Az új reneszánszt a fenntarthatósági korszakváltás hozza el

A Luther 95 pontja által elindított reformáció igazi lendítőereje az a törekvés volt, arra irányult, hogy visszahozza a középkorban felszínessé és hiteltelenné vált valódi, mély, kozmikus istenélményt. Luther törekvése és a fenntarthatósági fordulat egy lényegű. Az átfogó gondolkodásmód elérhetővé teszi a valóság legmélyebb megértését. Képessé tesz bennünket arra, hogy újra elérhetővé váljon a kozmikus élet mély átélése a társadalom legszélesebb néprétegei számára. A második kopernikuszi forradalomban a tudomány már nem az átfogó gondolkodásmód ellenfele, mint az elsőben, hanem segítője. A fenntarthatóság, az emberiség fennmaradásának igénye égetően szükségessé teszi az átfogó gondolkodásmód kialakítását. *Az átfogó gondolkodásmód hozza el az új reneszánszt, azzal, hogy mélyen átélhetővé teszi az ember közösségi és kozmikus lény voltát, megnyitja a mindennapjainkban is járható utat a legmélyebb boldogság átéléséhez, a teljes és értelmes élethez.*

A mai közgazdaságtan irányelve a haszonelvűség. Egyetlen színtere van, az egyéni, ezen belül az anyagi, felszínes, külsődleges érdek. *A fenntartható közgazdaságtan irányelve az átfogó életeli, amely magában foglalja az egyén életének minden oldalát: a testi, lelki és értelmi jólétet, a boldogság felszíni, mély és legmélyebb szintjét, a kozmikus élet hét szerveződési szintjét a sejtjeinktől a Világegyetemig, ezeket összhangba hozza és az élet számára kedvező fejlődés felé tereli. Az átfogó fenntarthatóság követelmé-*

nye nem külsődleges elvárásként lép fel, mint a haszonelvű közgazdaságtan vagy az etikai indíttatású fenntarthatósági elméletek, hanem valódi, sokkal hatékonyabb belső motivációinkat mozgósítja. Megalapozza az egyéni, családi, társadalmi és nemzetközi élet felemelő és célravezető életvezetését, kitágítja és elmélyíti önzonosságunkat és szemléletünket, világos és mindennapi döntéseinkben alkalmazható átfogó térképet ad a valóságról.

(A következő, 2. részben az általános elméleti szintről tovább lépünk a fenntartható közgazdaságtan középszintű elmélete felé.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anielski, Mark (2018): *An Economy of Well-Being. Common-Sense Tools for Building Genuine Wealth and Happiness*. New Society Publishers, Gabriola Island.
- Baksay Gergely – Matolcsy György – Virág Barnabás (szerk.) (2022): *Új fenntartható közgazdaságtan. Globális vitairat*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- Bauer Ervin (1935/1967): *Elméleti biológia*. Az 1935-ben megjelent orosz nyelvű eredetiből fordította: Müller Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BC4LS (2021): 95 *Theses for long-term sustainability. Long-term, sustainable, comprehensive and life-centred world order*. Global Debates 4, Budapest Centre for Long-Term Sustainability – BC4LS. <https://www.bc4ls.com/wp-content/uploads/2021/11/95-THESES-FOR-LONG-TERM-SUSTAINABILITY-1.pdf>
- Berman, Morris (1988): *The Reenchantment of the World*. Cornell University Press.
- Bregman, Rutger (2020): *Emberiség: Mégis jobbak lennénk, mint hittük?* HVG Kiadó, Budapest.
- Broadbent, Emma – Gougoulis, John – Lui, Nicole – Pota, Vicas – Simons, Jonathan (2017): *Generation Z: Global Citizenship Survey*, January 2017, <https://www.varkeyfoundation.org/media/4487/global-young-people-report-single-pages-new.pdf>
- Cobb, John B. – Daly, Herman E. (1989): *For the common good: redirecting the economy towards community, the environment, and a sustainable future*. Beacon Press, Boston.
- Cobb, John B. – Vltcshek, Andre (2019): *China and Ecological Civilization*. PT Badak Merah Semesta.
- Comenius Ámos János (1657/1953): *Nagy Oktatástana*. Akadémiai Kiadó, Budapest. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Geréb György.
- Csikós-Nagy Béla (1994): *Surányi-Unger Twadar. Magyar közgazdászok a két világháború között*. (szerk. Mátyás Antal); Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Daly, Herman E. (1968): On Economics as a Life Science. *Journal of Political Economy* 76: 392-406.
- Egyed István (1937): *Közjogi alapismertek*. A magyar népművelés könyvei. Kiadó: Fejér Vármegye Közönsége.
- Farkas Beáta (2022): *A közgazdasági gondolkodás rövid története*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Felber, Christian (2020): *A közjó közgazdaságtana*. Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest.
- Frivaldszky János (2013): Beköszöntő a „Jó kormányzás - jó kormányzat - jó állam” konferenciához. *Iustum Aequum Salutare* 2013/2. szám, 5-7. <https://szakcikkadatbazis.hu/doc/4703972>
- Fromm, Erich (1998): *Az önmagáért való ember*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Galer, Sophia Smith (2021): *56 Percent of Young People Think Humanity Is Doomed*. vice.com, September 14, 2021. <https://www.vice.com/en/article/88nnpn/fifty-six-percent-of-young-people-think-humanity-is-doomed>
- Gasset, Ortega (1932/1995): *A tömegek lázadása*. Pont Könyvkereskedés, Budapest.
- Gerasimo, Pilar (2020): *The Healthy Deviant: A Rule Breaker's Guide to Being Healthy in an Unhealthy World*. North Atlantic Books, Berkeley, California, USA.
- Glover, Jonathan (1990): *Utilitarianism and its Critics*. Macmillan Publishing Company, New York.
- Grandpierre Attila (2007): Biological Extension of the Action Principle: Endpoint Determination beyond the Quantum Level and the Ultimate Physical Roots of Consciousness, *Neuroquantology* 5: 346-362, <http://www.grandpierre.hu/site/wp-content/uploads/2012/09/neuro.pdf>

- Grandpierre Attila (2012): *Az Élő Világégyetem könyve* – 2012. Titokfejtő Könyvkiadó.
- Grandpierre Attila (2022a): *Az Élet könyve. Az átfogó életfilozófia alapjai*. Titokfejtő Könyvkiadó.
- Grandpierre Attila (2022b): Limits to Growth and the Philosophy of Life-Centred Economics. *World Futures*, DOI: 10.1080/02604027.2022.2072160
- Grandpierre Attila (2022c): A kozmikus életöztön utat mutat az egészséges ökológiai civilizáció felé. *Valóság* 2022/8, 1-24. http://epa.niif.hu/02900/02924/00113/pdf/EPA02924_valóság_2022_08_001-024.pdf
- Grandpierre Attila – Kafatos, Menas (2012): Biological Autonomy. *Philosophy Study* 2(9): 631-649.
- Grandpierre Attila – Kafatos, Menas (2013): Genuine Biological Autonomy: How can the Spooky Finger of Mind Play on the Physical Keyboard of the Brain? Chapter 9, *An Anthology of Philosophical Studies*, Vol. 7, P. Hanna (edit.), Athens Institute for Education and Research 2013: 83-98.
- Grandpierre Attila (2021): *A Selyemút őstörténete – a magyarság szerepe Euráziában*. Titokfejtő Könyvkiadó
- Grandpierre Attila – Müller Miklós – Elek Gábor (2022): *Bauer Ervin élete és munkássága*. Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó.
- Heller Farkas (1921): *Közgazdaságtan. I. kötet*. Elméleti közgazdaságtan. Második, teljesen átdolgozott kiadás. Budapest, Németh József Könyvkiadóvállalata.
- Hess, Abigail Johnson (2021): *51% of young Americans say they feel down, depressed or hopeless - here's how advocates are trying to help*. cnb.cx/2Qk3Lo8
- Kahneman, Daniel (2013): *Gyors és lassú gondolkodás*. HVG Kiadó, Budapest.
- Kautz Gyula (1860/2004): *A nemzetgazdaságtan és irodalmának történeti fejlődése*. Az eredeti német kiadás alapján fordította: Bródy András, Frenkel Gergely, Hild Márta, Horváth László. Budapest, Aula Kiadó.
- Kopp Mária – Skrabski Árpád (2006): A támogató család, mint a pozitív életminőség alapja. 5.1.1. fejezet, Ld: Kopp Mária és Kovács Mónika Etelka (szerk.) 2006, *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Budapest, Semmelweis Kiadó, 220-232.
- Lawn, Philip A. (2003): A theoretical foundation to support the Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW), Genuine Progress Indicator (GPI), and other related indexes. *Ecological Economics*. 44 (1): 105–118.
- Lawn, Philip A. (2006): Sustainable development: concept and indicators. In: *Sustainable Development Indicators in Ecological Economics* (Current Issues in Ecological Economics Series), ed. by P. Lawn, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, 13-54.
- Lentner Csaba (2020): A piacgazdaság diszkrét bája. Főszerkesztői beközönlő. *Polgári Szemle* 2020/4-6: 7–10. https://polgariszemle.hu/images/content/pdf/psz_2020_4-6.szam_1.pdf
- Liedloff, Jean (2013): *Az elveszett boldogság nyomában*. A kontinuum-elv. Kétezeregy Kiadó, Budapest.
- Losonczy Ágnes (1989): *Ártó-védő társadalom*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Marinoff, Evelyn (2023): *What Is Intrinsic Motivation And How To Find Yours*. <https://www.lifehack.org/839224/internal-motivation>
- Matolcsy György (2022): *Új fenntartható közgazdaság*. (Tézisek), Ld. Új fenntartható közgazdaságtan, MNB, Budapest.
- Osler, Margaret J. – Brush, Stephen G. – Spencer, J. Brookes (2023): *Physical science, The Editors of Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/science/physical-science> 2023-03-30
- Pataki György (1998): *A fejlődés gazdaságtana és etikája - Tiszteletadás Amartya Sen munkásságának*. Kovász 1998 Tél, 6-17.
- Pataki György – Takács-Sánta András (2004): Bevezetés. A modern közgazdaságtan: a társadalomtudományok királynője? Ld. *Természet és Gazdaság. Ökológiai közgazdaságtan szöveggyűjtemény*, szerk. Pataki György és Takács-Sánta András. Typotex, Budapest, 7-25.
- Patterson, John (1998): Respecting Nature: a Maori Perspective. *Worldviews: Global Religions, Culture, and Ecology*, 2(1), 69–78.
- Pokol Béla (1987): *A funkcionális rendszerelmélet kibomlása*. Talcott Parsons és Niklas Luhmann társadalomelméletének kategóriáiról. Ld. *Modern polgári társadalomelméletek*, szerk. Csepeli György, Papp Zsolt, Pokol Béla. Gondolat, Budapest.
- Robbins, John (2006): *Százévesen egészségben*. Matuzsálemi kor, kivételes életerő. A titok nyitja a tudomány tükrében. Partvonal Könyvkiadó, Budapest.
- Roberts, Russ (2022): *Wild Problems. A Guide to the Decisions That Define Us*. Portfolio.
- Rowe, Stephen C. (2013): *Overcoming America/America Overcoming. Can We Survive Modernity?* Lexington Books, Lan-

- ham.
- Ruskin, John (1860/1921): *Unto This Last. Edited by Susan Cunningham*. The Grant Educational Co. Ltd., Glasgow, 115-116.
- Schumacher, Ernst F. (1991): *A kicsi szép. Tanulmányok az emberközpontú közgazdaságtanról*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Sedláček Tomáš (2012): *A jó és a rossz közgazdaságtana*. HVG Kiadó, Budapest.
- Sen, Amartya (1993): *Az egyéni szabadság mint társadalmi elkötelezettség*; ld. Kindler J. - Zsolnai L. (szerk.): *Etika a gazdaságban*; Keraban Könyvkiadó, Budapest, 26-44. old., ford.: Ferge Zsuzsa
- Simms, Andrew (2017): *The new reformation: 33 theses for an economics reformation*. New Weather Blog 12th December 2017. <https://www.newweather.org/2017/12/12/the-new-reformation-33-theses-for-an-economics-reformation/>
- Smith, Hyrum W. (2008): *Ami igazán számít. Vezérlő értékeink hatalma*. Bagolyvár Könyvkiadó.
- Swinford, Steven (2013): *Marriage makes people happier than six figure salaries and religion*. Telegraph 30 May 2013 <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/10090130/Marriage-makes-people-happier-than-six-figure-salaries-and-religion.html>
- Surányi-Unger Tivadar (1927): *A gazdaságpolitika tudományos alapkérdései*. Budapest, Grill-féle Udvari Könyvkereskedés, Benkő Gyula R.-T.
- Thomson, Arthur J. (1920): *The System of Animate Nature*. Williams and Norgate, London.
- Tóth Gergely – Szigeti Cecília (2016): *The historical ecological footprint: From over-population to over-consumption*. *Ecological Indicators* 60: 283–291.
- Tracy, Brian (2013): *Maximális teljesítmény. Rejtett erőnk mozgósítása a siker érdekében*. Módszerek és technikák bevált rendszere. Bagolyvár Könyvkiadó
- Virág Barnabás (2019): *A jövő fenntartható közgazdaságtana*. Szerkesztette Virág Barnabás. Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- Weber, Max (1920/1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat, Budapest.
- Weber, Max (2007): *Világvallások gazdasági etikája*. Gondolat, Budapest.
- Zimmet, Peter (2000): *Globalization, coca-colonization and the chronic disease epidemic: can the Doomsday scenario be averted?* *Journal of Internal Medicine*, 247(3): 301–310.